This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via http://books.google.com

1817
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

DJ
411
.A53
M56

ARCHIEVEN

VAN

AMSTERDAM.

[illegible]

DE MERKWAARDIGSTE STUKKEN UIT DE OUDSTE ARCHIEVEN VAN AMSTERDAM,

AANGAANDE DE VROEGERE

PRIVILEGIËN,

VAN DESZELFS

POORTERS EN INWONERS.

MET PLATEN EN FAC-SIMILES DER OORSPRONKELIJKE HANDSCHRIFTEN.

Te AMSTERDAM, bij
PIEPER & IPENBUUR,
Drukkers van het K. N. Instituut.
1821.

Men weet uit WAGENAAR *en de* Handvesten *dat er Keuren en Privilegien van de* XIVe *en* XVe *eeuw bestaan, door onderscheiden Nederlandsche Vorsten aan de stad Amsterdam verleend; men weet ook dat dezelve altijd zorgvuldig bewaard zijn geworden, en weinigen zeer zeldzaam tot deze hoogstbelangrijke stukken den toegang werd vergund.*

Men weet verder hoe veel prijs de ingezetenen van Amsterdam stelden op hun Poorterschap, en hoe vele voordeelen, nog maar weinig jaren geleden, aan hetzelve verknocht waren; ja, dat burger van Amsterdam *als het ware een eertitel was, dien de regerirg*

1-14-54
48010

als eene blijk van achting en gunstbewijs somwijlen verdienstelijke vreemdelingen schonk.

Het kan derhalven het Amsterdamsch publiek niet dan aangenaam zijn, dat hetzelve de belangrijkste stukken, die den grondslag uitmaakten van der ingezetenen vroegeren welvaart, na vierhonderd jaren zoo goed als oorspronkelijk onder het oog bekomt; zoo wel als eene naauwkeurige afbeelding van de plaats waar dezelve gedurende bijna vier eeuwen zijn bewaard geworden. In dit vertrouwen hebben Uitgevers gemeend, het Verslag van de Kommissie der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut, nopens deze belangrijke voorwerpen, op den 11 *Mei* 1820 *uitgebragt, en geplaatst in de Werken des Instituuts, in een bekwamer formaat met vrucht afzonderlijk te kunnen drukken en voor het publiek verkrijgbaar stellen; Zij begrepen tevens de beide opstellen der Heeren*

ren

ren VAN WYN *en* MEYER *daarbij te moeten voegen, als in naauw verband daarmede ſtaande.*

In de overtuiging dat hunne Stadgenooten in het bijzonder, en den liefhebberen der Vaderlandſche Geſchiedenis en Oudheden in het algemeen daarmede een aangename dienst gedaan wordt, brengen zij deze afzonderlijke uitgave hen welwillend onder het oog.

IN-

INHOUD.

I. Verslag van de Kommissie der Tweede Klasse van het Kon. Nederl. Instituut, omtrent de ijzeren Kapel in de oude Kerk te Amsterdam . . . blz. 1.

II. Iets over de Keur van GUI VAN HENEGOUWEN, aan de stad Amsterdam, door den Heer H. VAN WYN . . . — 49.

III. Eenige bedenkingen over de Poorterijen en de vergunning dier regten aan Amsterdam, door den Heer Mr. J. D. MEIJER. . . — 84.

VERSLAG

OMTRENT DE

IJZEREN KAPEL

IN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM,

TER VERGADERING DER TWEEDE KLASSE VAN HET KONINKLIJK-NEDERLANDSCHE INSTITUUT, INGEBRAGT OP DEN 11den MEI DES JAARS 1820, DOOR EENE, DAARTOE BENOEMDE KOMMISSIE.

De zoogenaamde IJZEREN KAPEL, in de Oude of St. Nikolaas Kerk ter dezer ſtede, moet, voor zoo verre haar beſtaan en vooral hare beſtemming en gebruik wereldkundig waren, den liefhebberen van Vaderlandſche Geſchiedenis en Oudheden ſteeds een voorwerp zijn geweest van aandacht en nieuwsgierigheid. Desniettegenſtaande ontmoet men geen ſpoor, dat het den geest van onderzoek hebbe mogen gebeuren, haar en den door haar bevat-

 ten

ten rijkdom van nabij in oogenſchouw te nemen, vroeger dan in de jaren zeventienhonderd twee en dertig en zeventienhonderd één en zestig; en zelfs hebben, voor zoo veel men kan nagaan, die beide bezigtigingen niets bijzonders ten nutte der Nederlandſche Letter- of Historiekunde opgeleverd.

De eerſte der hier bedoelde intreden in de IJzeren Kapel is gedaan door de Oudburgemeesters Mr. JAN SIX en Mr. WILLEM MUNTER, vergezeld van den Sekretaris JOAN THIERRY en de Heeren PIETER VLAMING en GERRIT SCHOEMAKER, welke beide laatſten ter dier tijd aan eene nieuwe beſchrijving der ſtad arbeidden; en de andere door de toen regerende Burgemeesters, Mr. DANIEL DE DIEU en Mr. GUALTERUS PETRUS BOUDAAN, bij welke gelegenheid het gezigt van dit Heiligdom ook aan den Heer JAN WAGENAAR is vergund geworden, zoo als hij zelf dit getuigt en er het berigt bijvoegt, „dat de meeste ſtukken, „die in de IJzeren Kapel bewaard liggen, „toen nog zoo zuiver en leesbaar, en de „zegels, tot die der vijftiende en zestiende „eeuw behoorende, zoo gaaf waren, als of „zij maar weinige weken beſtaan hadden:" en

en in dien zelfden goeden staat bevindt zich nog alles ten huidigen dage.

Natuurlijker wijze heeft, sedert de Heer WAGENAAR eene zoo openlijke melding had gedaan van de Kapel en haar toebehooren, de begeerte, om die voorwerpen van nader bij te leeren kennen, bij zeer velen aanmerkelijk moeten vergroot en meer en meer geprikkeld worden; doch voor het grootste gedeelte is dezelve onvervuld en een bloot wenschen gebleven, het zij dat de Stedelijke Regering doorgaans onvatbaar geweest zij voor het besef des nuts, dat ter uitbreiding en vermeerdering van kennis uit de Kapel te putten was, het zij dezelve die geheime bewaarplaats steeds als te heilig beschouwd hebbe, om haar door ongewijde voeten te laten betreden. Wat hier van *zijn* moge, het is in allen gevalle meer dan waarschijnlijk, ja, genoegzaam zeker, dat zelfs het inzien der stukken niet eens, of althans niet dan zeer vlugtig, aan den Heer WAGENAAR is veroorloofd geworden, blijkende dit overvloedig hieruit, dat hij, stukken uit de oude kerk bijbrengende, zich overal bediend heeft van de afschriften, die hij uit de nalatenschap

van den Heer VLAMING was magtig geworden, en welke, als vermoedelijk naar andere reeds onnaauwkeurige affchriften gemaakt, tot velerlei misftellingen aanleiding hebben gegeven, waarvan hij zelf het vermoeden aan den dag legt bij het in zijne Gefchiedenis te pas brengen van den vermaarden Tolbrief van Graaf FLORIS DEN VIJFDE; en al hetwelk zekerlijk geen plaats zoude vinden, zoo hij de oorfpronkelijke ftukken had kunnen onderzoeken en met de beftaande affchriften vergelijken.

Van de laatstgemelde bezigtiging der Kapel af aan, dat is van het jaar zeventienhonderd een en zestig, is de Kapel weder onaangeroerd en gefloten gebleven tot op het jaar achttienhonderd en vijf, toen zij op nieuw geopend werd onder anderen door de Wethouders der Stad, ADRIAAN PAETS VAN TROOSTWYK en HENDRIK KORNELIS SERRURIER, en wel met een voor het algemeen vruchtbaarder gevolg dan obit bevorens, alzoo die Heeren ter dezer zelfde gelegenheid den kundigen en arbeidzamen AREND FOKKE, SIMONSZ. magtigden, om de ftukken der IJzeren Kapel te onderzoeken en er het belangrijkfte van op te teekenen, zoo als ook daaraan voor

een

een gedeelte door hem is voldaan geworden, met oogmerk eener openlijke uitgave van het allerbelangrijkste van stadswege en op hare kosten, welk lofwaardig doel echter door de ongunst der tijden en de gedurige omwentelingen niet heeft mogen bereikt worden. Ondertusschen was het niet te min deze zelfde arbeid van den Heer FOKKE, die, in vervolg van tijd, den Heer Mr. JERONIMO DE VRIES opwekte, om, als Medelid der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut, ter Vergadering dier Klasse daarvan melding te maken, en hare aandacht op de IJzeren Kapel te vestigen, zoo als zij dan ook dadelijk eene Kommissie uit haar midden benoemde, om haar voor te lichten omtrent de geschiktste middelen, die zouden moeten aangewend worden, om van dat Gedenkteeken der Oudheid het meeste voordeel te trekken, en welke Kommissie, thands nog bestaande uit de Heeren Mr. JERON. DE VRIES, Mr. P. A. BRUGMANS, Mr. C. F. VAN MAANEN, en Mr. S. I. Z. WISELIUS, daaraan niet alleen voldaan, maar ook de zaken zoo verre gebragt en vervorderd heeft, als die bij dit geschrift wereldkundig mogen gemaakt worden.

Als iets voor het Algemeen van minder gewigts, zal men ſtilzwijgende voorbijgaan zoo vele hinderniſſen, tegenwerkingen, en teleurſtellingen, als de Klaſſe zelve, en inzonderheid hare Kommiſſie, van verſchillende zijden en wegens menigerlei toevallige omſtandigheden hebben moeten ondervinden, alvorens men in ſtaat geraakte, om de handen geregeld aan het werk te ſlaan. Genoeg dan zij het hier alleenlijk aan te teekenen, dat de tegenwoordige Heeren Burgemeesteren der Stad Amſterdam, daartoe door de Klaſſe verzocht, van ſtonde aan de meeste bereidvaardigheid hebben aan den dag gelegd, om de in dezen door haar bedoelde oogmerken te bevorderen, zoo door haar den toegang tot de Kapel te verleenen, als door haar alle die ſtukken in handen te doen ſtellen, welke zij mogt benoodigd hebben. Ook heeft zij van deze welwillende medewerking dier Heeren bereids gewenschte vruchten mogen ontwaren, hoofdzakelijk bij een Rapport, op den 8ſten Julij des jongstverloopenen jaars, door hare Kommiſſie uitgebragt, bevattende vooreerst eene naauwkeurige beſchrijving van het inwendige der Kapel, opgehelderd door eene nette afteekening van dezelve, en vergezeld van eene naarbootſing der afbeelding van den

den H. Nikolaas, mede aldaar gevonden, als zijnde de Heilige, aan wien de Kerk oorspronkelijk is gewijd geworden; ten anderen eenige gisſingen omtrent haren oorſprong, met eenige andere wetenswaardige bijzonderheden; ten derde een beknopt overzigt over den ſchat, die aldaar ſedert eeuwen is bewaard geweest; ten vierde beſchouwingen van eenige daartoe behoorende allerbelangrijkſte ſtukken, toegelicht door de daarvan vervaardigde *fac ſimile's*; en eindelijk, (het geen misſchien in de eerſte plaats had moeten genoemd zijn) eene naamlijst van alles, ter welks zorgvuldige bewaring de Kapel, zoo niet gebouwd, ten minſte van oudsher is beſtemd en ingerigt geworden.

Zoo verre nu gevorderd zijnde, was de Klasſe van oordeel, het geen zij op voorſchrevene wijze in bezit had gekregen, niet onder zich te mogen houden, maar, in verwachting van hetzelve van tijd tot tijd te zullen zien vermeerderen, er het Algemeen deelgenoot van te moeten maken, waar voor haar het Tweede Deel harer Verhandelingen (*) als het meest geſchikt is voorgekomen, gelijk zij

(*) Wordende aldaar gevonden, blz. 107 tot blz. 138.

zij hetzelve daarom ook voor een gedeelte aan dat oogmerk heeft dienstbaar gemaakt.

De Kapel dan, waarvan hier wordt gehandeld, werd van ouds, immers reeds in de zestiende eeuw, HET SEKREET, (*civitatis sacrarium*) genoemd, en is een nagenoeg vierkant verwulfd vertrekje, houdende elf voeten en ééne duim in de lengte of diepte, negen voeten en twee duimen in de breedte en elf voeten en tien duimen regtstandige, (of, zoo men het noemt, in den dag,) hoogte. Zij schept haar licht door een getralied venstertje, dat uitziet op de Zuidzijde van het Oude Kerksplein en geplaatst is zijdelings boven den inging des gebouws aan de zijde, van waar hetzelve ook voor den voorbijganger zichtbaar is.

Inwendig en binnen het gebouw is het er geheel anders mede gelegen; want, zoo de voorzorgen, die van ouds gebruikelijk waren, in acht zijn genomen, dan zekerlijk zal niemand, die niet bevorens van alles onderrigt is, offchoon zich in de nabijheid en zelfs vóór den ingang der Kapel bevindende, haar aanwezen aldaar immer vermoeden; doch het

wordt

wordt tijd tot de verdere beschrijving dier zonderlinge plaats over te gaan.

De Kapel is gebouwd aan den Westermuur van het Zuider kruispand der Kerk, dat eertijds het Handboogschutters Choor werd genoemd en thands voor Katechizeerkamer wordt gebezigd. Haar ingang is, vijftien voeten uit den grond, in den platten muur gemaakt, en is gedekt door eene ijzeren deur, voorzien van een zeer zwaar en tegelijk zeer kunstig driedubbel slot. Deze deur strookt overal met den muur zelven en werd bovendien altijd, even als deze, met kalk bestreken en gewit, waardoor alle sporen eener opening voor het oog verborgen bleven; en achter die deur bevindt zich eene tweede van eikenhout.

Is men nu door middel van eenen aangebragten trap of ladder opgeklommen, en heeft men, (met bijstand van metselaars en andere werklieden,) de reten der buitenste deur van kalk ontbloot en haar, alsmede de eikenhouten deur, geopend, dan vertoont zich, in het boven reeds omschrevene verwulfde vertrekje, tegen over den ingang, eene kas, die ten naaste bij agt voeten hoog, van voren

 en

en van achteren dik met ijzer beslagen en met drie sloten digt en vastgemaakt is. De deur der kas slaat op de helft van boven voorwaarts over, en ter ondersteuning van die klepdeur, als zij geopend is, vindt men in het midden een draajende ijzeren standerd of kruiskruk. Inwendig bestaat de kas uit vijf en veertig laden, die zeer naauwkeurig in hare sponningen en onmiddellijk aan elkander sluiten, in drie rijen, en dus ieder nagenoeg een derde van de breedte des binnenwerks beslaande. Deze laden houden omtrent twee duimen diepte en schaars een en een halven voet lengte, en zijn alle gemerkt met Gothische talletters, van een tot vijf en veertig.

Waarom de Kapel den bijnaam van *IJzeren* gekregen hebbe, zal nu wel van zelfs verstaan worden, en wat den naam van *het Sekreet* betreft, deze, wiens oorsprong mede niet twijfelachtig zijn kan, komt, onder anderen, voor in eene Resolutie van den jare vijftien honderd agt en tagtig, toen de Vroedschap goedvond, „eenige Privilegien, door „den Koning van Denemarken aan de stad „Amsterdam verleend, te ligten *uit het Se-* „*kreet*

„*kreet* in de Oude Kerk," waaruit met veel waarschijnlijkheid mag worden besloten, dat die naam toen reeds voorlang gebruikelijk was.

Verders zou het in bedenking kunnen komen, of de Kapel ook niet de *Stadskamer*, als bij uitnemendheid, genaamd zij geweest: men vindt althans hier van spoor in het bekende boekje, *Amstelredams eer ende opcomen door de gedenckwaardighe miraclen*, gedrukt te Antwerpen in 1639, als waar op *bl.* 55, nopens de aan Amsterdam door Graaf FLORIS den Vijfde verleende vrijheid van den Graaflijken Tol, de navolgende woorden te lezen staan: „als 't blyckt uyt den Latyn„schen Brieff, die noch in de Stadts kamer „bewaardt wordt;" want dat ten tijde der uitgave van dat werkje de oorspronkelijke hier bedoelde Giftbrief zich in de Kapel bevond, is buiten kijf. Het is evenwel ook mogelijk, dat men met den Latijnschen Brief slechts een afschrift, en met Stadskamer de Sekretarie der stad, of een bijzonder deel van dezelve, beoogd hebbe. — Van geheel het inwendige dezer zonderlinge bewaarplaats zal men zich wijders een nog duidelijker be-

grip

grip kunnen vormen, door het beschouwen van de hier achter gevoegde Plaat N°. I, waar mede toe behoort de Afbeelding, in Plaat N°. II, van den Heiligen NIKOLAAS, boven reeds vermeld.

Van den tijd der stichting dezer Kapel is zoo min iets met zekerheid te zeggen, als van die, wanneer, en van de reden, waarom zij tot dat gebruik bestemd en zoo ingerigt is geworden, als men haar thands nog ziet. Omtrent een en ander zijn echter gissingen te maken, die misschien als niet geheel onaannemelijk zullen voorkomen.

Betreffende het eerste, weet men, dat de tijd van den bouw der kerk zelve onzeker is; niettemin er zijn gronden, om GUY VAN HENEGOUWEN, broeder van JAN VAN AVENNES of Graaf JAN DEN TWEEDE, te houden voor den stichter, zoo al niet van het gehele gebouw, dan ten minste van deszelfs eerste Kapel, waarvan het verwulft, dat naderhand het Sekreet werd, ongetwijfeld een gedeelte is geweest, in welk geval men de geboorte onzer Kapel zal moeten stellen tusschen de jaren twaalfhonderd zes en negentig en der-

tien-

D^t Veelwaard sculp. 1820.

tienhonderd dertien, vermits JAN VAN AVENNES in het eerstgemelde jaar de stad of het stedeke Amsterdam, „als verbeurt goet van „GHIEZEBRECHT VAN AMESTELLE," verkocht heeft aan zijnen broeder GUY, straks genoemd, en in het laatstgemelde jaar, na den dood van dezen GUY, de Heerlijkheden van Amstel en Woerden op nieuw aan Holland zijn verbonden geworden.

Aangaande de twee andere vragen is nog minder iets met zekerheid te bepalen; alleenlijk zou men er dit van kunnen zeggen: vooreerst, dat de oorspronkelijke bestemming der Kapel tot een geheim gebruik, onder anderen, ook schijnt te blijken uit hare plaatsing, vijftien voeten uit den grond, het geen haar tot een gewoon, althans tot een dagelijksch gebruik van zelf ongeschikt maakte; ten anderen, dat verborgene plaatsen bij de kerken en kloosters voorheen zeer gewoon waren, zoo als er ook nog eene zoodanige is in een der pijlaren van de Nieuwe Kerk; ten derde, dat alzoo de Kapel van den beginne af aan, voor 't minst van den tijd des bouws der Oude Kerk, tot iets zoodanigs kan zijn aangelegd geweest; en eindelijk, dat

ha-

hare voortdurende bestemming, tot bewaarplaats namelijk van stedelijke Handvesten en Voorregten, mag worden toegeschreven aan de vrees vóor eene niet onmogelijke, (misschien wel wezenlijk van 's Grave zijde gedreigde,) opligting, wegvoering en vernietiging dier wel herbragte en wettelijk verkregene regten en vrijdommen; doch waarom er, na den afval van Spanje, en vooral nog na het sluiten van de Munstersche Vrede, bij de Stads Regering altijd even bedekt en achterhoudend mede gehandeld zij, laat zich minder gemakkelijk verklaren.

Belangende nu de eerwaardige Overblijfselen der Oudheid, ter wier zorgvuldige bewaring de IJzeren Kapel op den nog aanwezigen voet ingerigt werd, deze zijn tweehonderd negentig in getal, en dagteekenen van het jaar twaalfhonderd vijf en zeventig af aan. Voor een groot gedeelte worden zij reeds gedrukt gevonden in de Stedelijke Handvesten; ook zijn er eenige weinigen van te berde gebragt als Bijlagen tot de Vaderlandsche Historie, door den Heer WAGENAAR beschreven; doch nergens, wat de oudsten altoos betreft, zal men ze ontmoeten in de

oor-

oorſpronkelijke taal en ſpelling, welke bijzonderheid wel in den eerſten opſlag verwondering kan baren, maar waar aan niets verwonderlijks overig blijft, als men ſlechts in aanmerking neemt, dat alles, wat op de voorſchrevene wijze het licht ziet, overgenomen is uit het zoogenaamde Groote Charterboek, berust hebbende ter Politieke Sekretarie der ſtad, en dat dit Charterboek met geen ander oogmerk is vervaardigd, dan om, waar de nood het mogt vorderen, den zakelijken inhoud der ſtukken te kunnen inzien, zonder daartoe verpligt te zijn, om de oorſpronkelijke van achter vele zware ſloten te ligten; weshalve dan ook zekerlijk de afſchrijvers, alleen met zulk een oogmerk arbeidende, zich luttel zullen bekreund hebben aan het geen voor de Letterkunde van belang was, maar zich doorgaands bediend van de in hunnen leefkring gebruikelijke taal en ſpelling. Deze aanmerking geldt alzoo niet alleen omtrent de gedrukte Handvesten, maar ook omtrent den Heer WAGENAAR zelven, gelijk boven reeds met een woord is te verſtaan gegeven.

Dat dan eene openlijke bekendmaking van de meest gewigtige ſtukken dezer onſchatbare ver-

verzameling, in vorm en spelling met de oorspronkelijke overeenkomstig, en, waar het pas geeft, van oordeel-, geschied- en letterkundige aanmerkingen vergezeld; allen Nederlanderen, die op de ware kennis van hunne Landsgeschiedenis prijs stellen, hoogst welkom zijn zal, hier van mag de Klasse zich verzekerd houden, en vangt zij deze belangrijke onderneming aan met die stukken, waar van de *facsimiles* achter de hierboven aangewezene twee Platen gevonden worden, te weten; met den vermaarden Tolbrief van FLORIS DEN VIJFDE; de vernieuwing van dezen zelfden Tolbrief; een Privilegie van Graaf WILLEM DEN VIERDE; een ander Privilegie van dien zelfden Graaf; eene kwijting van Vrouw JACOBA VAN BEIJEREN; een Privilegie van JOHAN VAN BEIJEREN; en eindelijk het Privilegie van MAXIMILIAAN, betreffende het Wapenschild der stad Amsterdam.

Het eerstgemelde dezer stukken, de Tolbrief namelijk (zie *facsimile* A) is het oudste Handvest van Amsterdam. Het werd, gelijk de inhoud zien doet, door den Graaf verleend *aan de lieden, wonende te Amstelledamme*, om door zijne landen tolvrij te mo-

missariis salutem. Noverit universitas
restaurationem dampnorum
exactores nostri theolonii
dam nostram duximus commendandos
communiri. Datum apud Lo
domini M°. cc°. lxx^ma. quinto

mogen varen, ter vergoeding van de ſchade, welke hij en zijne lieden hun hadden toegebragt in den oorlog, door hem tegen de Westfriezen gevoerd, ter wrake van de dood zijns vaders, Koning WILLEM, den tweeden Graaf van Holland van dien naam; en het is uitgegeven te Leyden op Zondag vóór den Feestdag van St. Simon en Judas, in het jaar twaalfhonderd vijf en zeventig, zijnde dierhalve ten naaste bij vijf en eene halve eeuw oud.

Dit zoo aanmerkenswaardige Handvest, dat door Grieken en Romeinen, hadde het hen betroffen, zou zijn gewaardeerd geweest als een Palladium, mag men te regt houden voor den hoekſteen dier opgevolgde grootheid van Amſterdam, die haar tot Koninginne der wereldſteden heeft verheven, en waarom de ſierlijke en krachtvolle Dichter HUYGHENS haar naar waarheid ſpreken liet in dezer voege:

Gemeen verwonderen betaamt mijn wondren niet;
De vreemdeling behoort te zwijmen, die mij ziet.

Ondertusſchen was deze Giftbrief nooit met naauwkeurigheid bekend gemaakt, zoo als boven reeds is aangemerkt; ook heeft de Heer

WAGENAAR, waar hij er in zijne Beſchrijving van Amſterdam van gewaagt, ſlechts andere afſchriften, of de gedrukte Handvesten gevolgd, zoo als, onder anderen, hieruit blijkt, dat hij ſchrijft, *homines manentes apud Amſtelredamme*, terwijl in het oorſpronkelijke gelezen wordt *Amſtelledamme*.

Niet minder vergist hij zich in de opgave van het zegel, zeggende, dat hetzelve in witten wasſche is gedrukt, daar het integendeel in rode wasch aan een francijne ſtaart van den Brief afhangt. Dit zegel nu vertoont den Graaf te paard zittende, (zie *facſimile* B); in hofkleedij, met een valk of ſperwer op de hand, als uitrijdende ter vogeljagt, en welke zegels in zekere omſtandigheden gebruikelijk waren, waarvan ſtraks nader. Ook is het niet onwaarſchijnlijk, dat dit Handvest eerst is bewaard geweest in het Slot van Amſtel, toen hetzelve in het bezit was van JAN PERSYN, aan wien FLORIS het had geſchonken, bij het verbeurd verklaren der goederen van GYSBRECHT, ten gevolge van den krijg, mede door den laatstgemelden gevoerd tegen den Stichtſchen Bisſchop JAN VAN NASSAU, en welke gift door hem zelven, bij den zoen van den

ja-

jare twaalfhonderd vijf en tagtig; is bekrachtigd geworden.

Voor het overige valt hier nog aan te merken, vooreerst, dat er geene zinteekens in zijn gebezigd, behalve alleen de ſtip of punt op het einde, en de twee punten achter m^a voor *milleſima* en achter cc^a voor *ducenteſima*.

Ten anderen, dat het beeld van den Graaf, alsmede dat van het paard, van eene veel geringere kunstwaarde zijn, dan die, welke gevonden worden op het zegel van den Tweeden Tolbrief, of de vernieuwing van den eerſten, offchoon er ſlechts zestien jaren tusſchen de uitgave van die beide verloopen zijn.

Ten derde, dat deze Brief van Tolvrijheid gegeven is in een tijd, toen GYSBRECHT VAN AMSTEL wel door JAN PERSYN, in een Handvest door hem, als Heer van Waterland, aan zijne onderhoorigen geſchonken, *Heer van Amſterlant* genoemd wordt, doch eigenlijk het Slot van Amſtel en de daar tegen over gebouwde huizen en verderen opſtal niet in bezit had, maar dit alles aan dien JAN PERSYN behoorde, gelijk ook zijn Wapen, uit drie

Het tweede ſtuk, dat bij dezen in oorſpronkelijke vorm en ſpelling openbaar wordt gemaakt, (*zie facſimile* C,) is de vernieuwde Tolbrief van denzelfden FLORIS, zestien jaren na den eerſten uitgegeven en met dezen, voor zoo veel den inhoud betreft, geheel overeenkomſtig, behalve in de tijtels, die aan den Graaf worden toegeſchreven; om welke reden, als ook van wege andere, hier na te meldene bijzonderheden, dit nadere Handvest geene mindere opmerking, dan het eerst verhandelde, waardig is. Bovenal verdient het zegel, (*zie facſimile* D,) dat in witte wasch gedrukt, aan een francijnen ſtaart er van afhangt, ook met betrekking tot het zegel van den eerſten Brief, veelzins eene gezette aandacht.

Vooreerst dan ziet men uit dezen Tweeden Brief, gegeven te Leyden, waar FLORIS toen nog doorgaands zich ophield, en gedagteekend op Donderdag na den Feestdag van St. Agatha, dat de Graaf daar in ook *Graaf van Zeeland* en *Heer van Vriesland* wordt genoemd, als hebbende ſedert die Gewesten mede in bezit gekregen.

Ten

Ten anderen schijnt men uit de herhaling der bevorens gebezigde woorden van *homines manentes apud Amstelledamme*, vergeleken met de bewoordingen, gebezigd in het Privilegie van Schiedam van den jare twaalfhonderd en zeventig (Mem. bl. 350.) met reden te mogen besluiten, dat die van Amsterdam toen nog niet door den Graaf als Oppidani of Poorters erkend waren.

Het zegel, zoo als men dadelijk ziet, verschilt zeer aanmerkelijk van het voorgaande. Op de voorzijde staat hier de Graaf onder geheel andere kenteekenen afgebeeld, als zittende te paard in zijn Tournooi-rok, met een opgeheven zwaard in de regterhand; ook is het paard gedekt met een wapenkleed, op welks bovenste deel, dat over den hals hangt, de Hollandsche Leeuw geborduurd schijnt te zijn, en voor 's Grave borst hangt een wapenschild, dat met dien zelfden Leeuw pronkt: daarenboven overtreft dit zegelbeeld het andere zeer verre in stijl, omtrek en teekening.

Doch van waar zoo veel verschils tusschen die beide zegels, van welke het eene slechts zestien jaren jonger is dan het andere? Het

is uit verscheidene omstandigheden op te maken, dat het onder de Vorsten eene gewoonte was, om zich niet eer, als zittende op hunnen strijdhengst en gewapend, met de stamteekens hunner Huizen te laten afbeelden, dan nadat zij tot Ridders waren geslagen, zoo als men dit bij VAN SPAEN, Hist. van Gelderland, bij KLUIT, Hist. Crit. Com. Holl., bij MEERMAN, Geschied. van Graaf WILLEM den II. en elders vindt; of wel dan eerst, als zij Tournooispelen hadden bijgewoond, in hoedanigheid van Souvereine Heeren. Wat hier van zij, onze FLORIS schijnt op geen Tournooispel vroeger als Souverein Heer verschenen te zijn, dan in het jaar twaalfhonderd zeven en zeventig te 's Hertogenbosch, waar hij zich tegen Hertog JAN VAN BRABAND, een der beroemdste kampstrijders van die eeuw, zoo behendig en dapper kweet, dat deze hem daarop plegtstatelijk tot Ridder sloeg.

Van hier dan, dat men die zelfde verscheidenheid in de zegels van Vorsten ook elders waarneemt, zoo als, onder anderen, in die van ROBRECHT, oudsten zoon des Grave van Vlaanderen, Voogd van Atrecht, Heer van Bethune en Dendermonde, wordende deze

RO-

ROBRECHT op een derzelven van het jaar twaalfhonderd vier en zestig, (toen zijn vader waarschijnlijk nog leefde, vermits hem de onderscheidings- of bijnaam van eerstgeboorne (*primogenitus*) wordt gegeven,) afgebeeld in een eenvoudig en dun kleed, ongewapend te paard zittende, met eenen valk of sperwer op de hand, even zoo als bij den Oudsten Tolbrief met FLORIS plaats heeft, terwijl hij daarentegen in het jaar twaalfhonderd een en negentig, (juist hetzelfde jaar van de uitgave des Tweeden Tolbriefs,) staat afgebeeld als een gewapend Ridder, met eenen Tournooirok, een dreigend zwaard, en zittende op een ros, dat met een wapenkleed gedekt is, volkomen in denzelfden stijl als het tweede zegel van FLORIS.

Het is dan, om de aangevoerde redenen, hoogst waarschijnlijk, dat FLORIS, die bij de uitgave van den eersten Tolbrief slechts een en twintig jaren telde, toen nog als vorst op geen tournooispel was verschenen, of zoo ja, dat hij zich nog van een oud zegel bediende; doch, vervolgends tot grooter aanzien en meer vermogen gestegen zijnde, door eenen meer bedrevenen kunstenaar een beter zegel heeft

 doen

doen vervaardigen, en zich op hetzelve laten voorstellen naar de aangenomene gewoonte en ridderlijke regten, die hij toen bezat.

De rand van de voorzijde des onderwerpelijken zegels is, gelijk men ook in het *facsimile* bemerkt, afgebroken, en wel het meest van onderen. Van de Oud-gothische kapitaal-letters is alleen nog zichtbaar S. FLO..............NDIE, hetwelk genoegzaam te kennen geeft, dat het randschrift zal geweest zijn S. (*sigillum*) FLORENTII COMITIS HOLLANDIE, in welk laatste woord de Latijnsche AE, op de oude wijze, door een enkele E wordt uitgedrukt.

Ondertusschen volgden de voormelde letters, zoo men ziet, niet onmiddelijk op elkander, maar werden door den kop en de staart van het paard gescheiden. De scheiding door den kop heeft waarschijnlijk plaats gehad tusschen de letters FLO en RENTII, en die, welke door de staart gemaakt werd, tusschen de woorden COMITIS, dat geheel vergaan is, en HOLLANDIE, waarvan NDIE nog is te lezen.

Om

Om den toen gebruikelijken ſtijl te volgen, is ook dit zegel van een tegenzegel (*contra-ſigillum*) voorzien, (zie (*facſimile* E.), hetgeen bevorens niet werd gedaan, zoo als kan blijken aan de zegels der Charters van den jare elfhonderd twintig en van nog ettelijke jaren daarna.

Dit *contraſigillum* is mede aan den rand min of meer gebroken, doch veel kleinder zijnde, dan de voorzijde, is die rand niettemin breed genoeg gebleven, om het inſchrift geheel te kunnen lezen, als SECRETU FLORENTII, (hier is een breuk, waar moet geſtaan hebben COMI) TIS HOLLANDIE. Men ziet wijders in het midden een driekantig ſchild, met eenen ſtaanden leeuw, gelijk aan het geen op de voorzijde voor de borst van het beeld hangt.

Een gelijkſoortig ſchild bezigden ook de Graven van Vlaanderen, met een vogel er achter, die aldaar zijne vlerken uitbreidt en waarvan de kop met een geopenden ſnavel en de linker poot zichtbaar zijn; doch in de beteekenis van Tenant of Schildhouder vindt men dezen vogel, hetzij dan een valk of ſperwer,

wer, zoo als dezelve hier wordt voorgesteld; op geene zegels dier Graven, maar wel ontmoet men eenen arend, het schild van achteren met uitgebreide vlerken steunende, op het *contrasigillum* van PHILIPS, Hertog van Burgundie, zoon des Konings van Frankrijk, van de jaren dertienhonderd negen en zestig en dertienhonderd vier en tagtig.

Betreffende den oorsprong van het plaatsen der dieren als schildhouders achter of nevens de stamwapens, zijn geene diepe of verre strekkende nasporingen noodig. Het is immers genoeg bekend, dat de edel- of schildknapen, of paadjen, die de Ridders op de tournooispelen vergezelden, dikwijls onder de vermommingen van draken, griffioenen, leeuwen, eenhorens, enz. achter en nevens de wapenborden of schilden van hunne Meesters, terwijl deze aan het kampen waren, stal hielden, als 't ware om dezelven te beschutten en te beschermen, en het kan derhalve niet twijfelachtig zijn, of men hebbe daarin de herkomst van de Tenants te zoeken.

Het derde stuk, (zie *facsimile* F), hetwelk mede in de eerste plaats verdient nader bekend

ge-

gemaakt te worden, is de Tolbrief van Graaf WILLEM DEN VIERDE, uit den Huize van Henegouwen, zoon van Graaf WILLEM DEN DERDE of DEN GOEDE, en kleinzoon van JAN VAN AVENNES, die het Graafschap van Holland uit het oude Hollandsche Huis in dat van Henegouwen overbragt.

Dit Handvest, gegeven in den Haag des Maandags na St. Nikolaasdag, dat is den negenden December, des jaars dertienhonderd twee en veertig, is het eerste, dat in de Nederduitsche taal in de Kapel voorhanden en daarom ook te meer opmerkelijk is.

Drie jaren nadat deze Vorst dit Handvest aan Amsterdam verleend had, in het negende jaar zijner regering, werd hij in een oorlog ingewikkeld tegen de Friezen, die zich bestendig tegen de Hollandsche Graven verzetteden, en vond hij, gelijk men weet, ter dier gelegenheid op het slagveld de dood. Zijn lijk, dat vervolgends gevonden en daarna in 's Hage in de Hofkapel begraven werd, is in het jaar zeventienhonderd en zeventig, bij het vermaken en opgraven van de fundamenten dier Kapel, nog tamelijk gaaf wedergevonden, op de Egyptische wijze gebalsemd en omwoeld,

en

en liggende in een loden kist, voor over op het aangezicht.

Het moge sommigen vreemd te voren komen, dat hier eensslags wordt gesprongen van FLORIS DEN VIJFDE OP WILLEM DEN VIERDE, als of onder de veelvuldige keuren, door GUY VAN HENEGOUWEN, als Heer van Amsterdam, aan die Gemeente gegeven, niets zijn zoude, eener bijzonder bekendmaking waardig; doch men wete, (zoo als het ook reeds bij den Heer WAGENAAR staat aangeteekend,) dat in de IJzeren Kapel geene stukken, van dezen voormaligen Heer van Amsterdam herkomstig, berustende zijn, welke omstandigheid voorlang reeds heeft doen vermoeden, dat alle de zoodanigen door eenen der vroegste Graven uit den Huize van Henegouwen, bij de eene of andere gelegenheid, naar Bergen, (Mons) waren vervoerd geworden, waaromtrent vervolgends, en nog maar kort geleden, alzins voldoende ophelderingen gegeven zijn door den Heer Mr. H. VAN WYN, Medelid des Instituuts bij de Tweede Klasse, in zijn allerbelangrijkst *Iets over de Keur van Gui van Henegouwen* enz. (*).

Men

(*) Geplaatst in het eerste Deel der Verhandelingen van de

Men zou inmiddels, bijaldien er wezenlijk eene ligting en vervoering der zoo even gemelde Handvesten gebeurd ware, daaruit welligt iets met eenige waarſchijnlijkheid kunnen opmaken aangaande de tijd der beſtemming van de Kapel tot eene geheime bewaarplaats der ſtedelijke Charters, te weten: dat de Amſterdamſche Regering dezelven toen nog niet zoo zorgvuldig verborgen hield, en dat misſchien dat geval zelve de aanleidende oorzaak geweest is van den aanleg, althans van het heimelijke gebruik des zoogenaamden Sekreets.

Dat van JAN DEN EERSTE, zoon van FLORIS DEN VIJFDE, die kort, en wel nog altijd onder voogdij, geregeerd heeft, en even min van deszelfs voogd en opvolger, JAN VAN AVENNES, den eerſten Graaf uit het Henegouwſche Huis, en als zoodanig onder den naam van JAN DEN TWEEDE bekend, noch ook van des laatstgemeldens zoon en opvolger, Graaf WILLEM DEN DERDE, ſtukken in de IJzeren Kapel gevonden

de Tweede Klasſe des K. N. Inſtituuts, blz. 111—129; en hetwelk wij, insgelijks daaruit overgenomen, onmiddelop dit ſtuk zullen laten volgen.

den worden, kan bij niemand verwondering baren, zoo men slechts weet, dat naar alle waarschijnlijkheid en volgends de algemeene oirkonde, door deze drie Vorsten geene bijzondere Handvesten aan Amsterdam zijn verleend geworden.

Doch om, na deze uitweiding, tot het eigenlijke voorwerp van beschouwing terug te keeren, zoo zij vooraf herinnerd, dat Amsterdam, ten tijde van Graaf WILLEM DEN VIERDE, aanmerkelijk is begonnen toe te nemen, niet alleen in koophandel, maar ook in scheepvaart, hetwelk voor een groot gedeelte mag worden toegeschreven aan de veelvuldige voorregten, die door dezen WILLEM aan de stad geschonken werden. Zij droeg ook toen reeds den naam van *Poirte* of *Porte*, welke benaming bereids in brieven van de jaren dertienhonderd zes en dertig en negen en dertig, door den vader van dezen Graaf, namelijk WILLEM DEN DERDE, uitgevaardigd, aangetroffen wordt, offschoon de stad toen nog met geene muren, maar, zoo het schijnt, alleen met houten heiningen omgeven, en bepaald was tusschen de Oude Zijds Voor- en Achterburgwallen, zijnde het WILLEM DE VIERDE

ge-

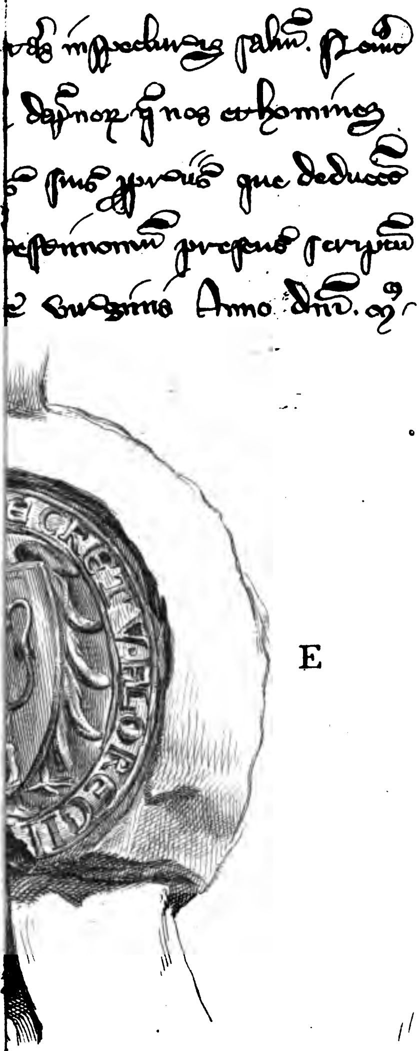

E

J. Koni

geweest, die hare vrijheid daar buiten aanmerkelijk uitbreidde, gelijk, onder anderen, blijken kan uit het Handvest, waarover wij hier na volgende zullen handelen.

Of evenwel de ſtraks bedoelde houten heiningen of wallen reeds ten tijde, toen JAN PERSYN Heer der ſtad was, met bolwerken en torens zijn voorzien geweest, en of hij deze bedoeld hebbe in zijn Handvest van den jare twaalfhonderd twee en tagtig, onder de woorden *domibus*, *munitionibus et ceteris*, is wel mogelijk, doch met geene zekerheid te bepalen, even weinig als men ſtelliger wijze zoude durven verzekeren, dat ook de naam van *Poirte* toen reeds in gebruik was; ja men zoude zelfs, wat dien naam betreft, op beteren grond mogen beweeren, dat dezelve het eerst gebezigd is door GUY VAN HENEGOUWEN, aan wien deszelfs Broeder, JAN VAN AVENNES, de ſtad in den jare dertienhonderd heeft verkocht, zoo als ook die zelfde GUY aan de wijze van beſtuur aldaar het eerst eenen regelmatigen vorm ſchijnt gegeven te hebben.

Heeft nu het Handvest, waarvan hier geſproken wordt, tot zoo vele historiſche op-

 mer-

merkingen aanleiding gegeven; van de zijde der Letterkunde beſchouwd, is het mede van geen gering aanbelang.

In de eerſte plaats vindt men hier *Willaem* voor *Willem*, waaruit blijkt, dat men den klank der Griekſche H door *ae* heeft uitgedrukt en den laatſten lettergreep *em*, in den naam van *Willem*, als *aem* heeft uitgeſproken.

Ten anderen ziet men in de woorden Hollāt, Zeelant, enz., gelijk ook het geheele ſtuk door, dat de harde letter *t* volſtandig als ſluitletter plag gebezigd te worden, waar wij nu ons van de *d* bedienen.

Ten derde vindt men *ombieden* voor bevelen of vorderen (*requireren*,) gebruikt, welk woord geheel verouderd, of voor het minst overgegaan is in ons *ontbieden*, dat nog wel, in den voorſchrevenen zin, van den meerderen tot den minderen, in zwang is.

Ten vierde ſtrekt het woord *önſen* ten blijke, dat de *s* toen reeds in het midden der woorden zagt gebruikt werd.

Ten

Ten vijfde is hier bewijs, dat men, als in andere woorden, ook in het woord *ghi*, de letter *g* om hare hardheid door de *h* of de uitademing (*adspiratie*) gezocht heeft te verzagten.

Ten zesde ziet men hier, (en wel uit alle ons bekende stukken voor de eerste reize,) de spelling *Amstelredamme* voorkomen, wordende dezelve gevormd door eene letterverplaatsing der *e* uit het woord *Amestel* of *Aemstel*, en door de oude gewoonte, om den Teelder of tweeden naamval uit te drukken met den lettergreep *re*, die daarna in *er* is veranderd. *Amstelerdam* was dus *Amstelredam*, en beteekende den *Dam* van den *Amstel*, den *Amstelerdam*; hebbende men vervolgends uit *Amstelredam* en *Amstelerdam*, bij eene rasschere uitspraak, de letters *e* en *i* of het *el* weggelaten, waaruit het nu gebruikelijke AMSTERDAM is voortgekomen.

Ten zevende vindt men hier de bezittende en aanwijzende voornaamwoorden *horen* en *si* duidelijk onderscheiden. Opmerkelijk is het daarbij, dat het woord *horen*, hetgeen daarna in *hoiren* en *heure* veranderd is, eindelijk

eene bij uitsluiting vrouwelijke beteekenis heeft verkregen, terwijl het hier en nog eenige eeuwen na die tijd als mannelijk, en dus voor het later in gebruik gekomene *hunne* is gebezigd geworden.

Ten achtste wordt hier *hem* voor den derden persoon van het meervoud des derden naamvals gesteld, waar voor wij *hun* gebruiken; en dat deze schrijfwijze toen gewoon en bestendig was, blijkt genoeg uit de herhaling.

Ten negende valt hier op te merken, dat het woord *brieue* toen reeds mannelijk was, zoo als men zien kan uit het daartoe behoorende *desſen;* als mede dat men den vierden naamval in eene zagte *e* deed uitgaan, en alzoo *desſen brieue*, in plaats van het tegenwoordige *dezen brief*, schreef, en wel met de toen in zwang zijnde *u*, in stede der *v*.

Ten tiende ziet men in het woord *manendaghes* nog den ouden Teelder, uitgaande op *en;* want *manen* beteekent hier zichtbaarlijk *der maan*, hetgeen wij nog hebben overgehouden in enkele woorden, bij voorbeeld in

in *heldendicht*, waar *helden* geen meervoud, maar *des helds* te kennen geeft.

Ten elfde vindt men in *viertich* de *e* verlengd door de *i*, hetgeen wij doen door de verdubbeling van de eerstgemelde letter.

Eindelijk ziet men hier geene andere zinscheidingen, dan de punt of stip bij het sluiten van eenen volzin of van eene periode.

Het vierde stuk, waar over te handelen staat, (zie *facsimile* H.) is van denzelfden Graaf en gelijktijdig met het voorgaande uitgegeven. Behalve het echte, zijn er drie nog zeer leesbare afschriften in de Kapel van voorhande.

De inhoud van dit eerwaardige overblijfsel, weleer zoo gewigtig voor Amsterdam, staat gedrukt in de Handvesten en geschreven in het Stads Privilegie-Boek, doch, wat spelling en zamenhang betreft, al weder niet overeenkomstig met het oorspronkelijke, waarom het schier onverklaarbaar is, hoe de Heer WAGENAAR, in zijne Beschrijving van Amsterdam, er gewag van makende, hebbe kunnen

zeggen, dat de oorſpronkelijke Brief, thands in de Oude Kerk in de vierde lade der kas bewaard wordende, in ſtelling en ſpelling der aangehaalde woorden, nagenoeg met de gedrukte uitgaven overeenſtemt, terwijl evenwel eene ſlechts vlugtige vergelijking dier uitgaven met het onderhavige *facſimile* het tegendeel daarvan terſtond in het oog zal doen vallen.

Doch dit ter zijde geſteld zijnde, tegelijk met alle geſchiedkundige en andere giſſingen, die misſchien zouden kunnen gemaakt worden nopens de gelijktijdige uitgave van twee zoo aanmerkelijke Handvesten, als dit en het naast-voorgaande waarlijk zijn, moet de belangrijkheid van het eerstgemelde aanſtonds hieruit blijken, dat het ons den ſtaat der ſtad in hare opkomst zeer naauwkeurig kan doen kennen, terwijl het voorts van eene groote waarde is met opzigt tot de vermeerdering en opheldering der kennis van de Nederduitſche Taal van voor meer dan vier en een halve eeuwen; en is het ook voornamelijk van dien kant, dat het door ons is genomen tot een voorwerp van aandachtige beſchouwing.

Zoo treffen wij, bij voorbeeld, hier de kenne-

nelijkste sporen aan van die aloude zoetvloeiendheid onzer Moederspraak, toen men de zachte e, die in klank ten naaste bij met de *Scheva* der Hebreën overeenkomt, als tot eenen onmerkbaren overgang plaatste tusschen medeklinkers, die een woord sluiten en een ander aanvangen, gelijk in het *alse hierna bescreuen staat*, waar voor wij het veel hardere *als hier na* hebben aangenomen, en door alle welke veranderingen de Taal veel van hare oorspronkelijke zagtheid heeft verloren, het geen haar voor de welsprekendheid en de dichtkunst thands waarlijk minder geschikt maakt, dan zij was ter dier tijd, toen men naauwlijks heeft geweten, dat er zoodanige kunsten bestaan konden.

Van gelijken aart, als het voorgaande, is de verlenging der *o* met de *e*, in de woorden *poert*, *noestzide*, enz., waar tegen opmerkelijk is de volstandige verdubbeling van de eerstgemelde letter in den lettergreep *voor*, die men nooit *voer* gespeld vindt, ten bewijze, met hoe veel naauwkeurigheid men oudtijds onderscheid maakte tusschen de zagt-lange en scherplange *o*.

 Het

Het woord *goethuus*, hier voorkomende, is mede opmerkenswaardig. Ons woord *God*, dat men elders overal van ouds, behalve bij de Engelschen, met vier letters geboekstaafd vindt, schijnt ook in onze Taal in dier voege, en wel *goet* gespeld te zijn geweest. Misschien wel is het denkbeeld, dat men onder het bijvoeglijke naamwoord *goet* verstond, met dezelfde letters, als de gewone benaming van het Opperwezen en als van hetzelve afkomstig, uitgedrukt geworden.

Nog is opmerkelijk de afkapping van het lidwoord in *d'zijtwijn*; want hier wordt de *e*, door een boven de *d* geplaatste komma, of een duidelijk teeken van wegneming, afgesneden: en waarom? Dewijl men de uitgedrukte *e* voor de *z* nog te hard oordeelde en den allerzagtsten klank van dien klinker, welken de *d* van zelfs medebrengt, hoorbaar genoeg achtte, om voor overgang tot de *z* te dienen.

De Heer WAGENAAR heeft dit woord, in navolging der gedrukte Handvesten *zijdwijnde* en *zijdwinde* geschreven, en staat in de meening, dat er eene landscheiding of waterkeering door te verstaan zij, verzekerende hij daar-

daarbij het in die beteekenis in meer oude ſchriften te hebben aangetroffen.

Het woordje *of* zoude, in zoo verre het als *jof* is geſchreven, opmerking verdienen, zoo dat woord niet beſtendig ook in andere ſtukken van die eeuwen op deze wijze aangetroffen wierd.

Wijders bemerkt men, dat het ſchrift nergens door bij ons gewone zinteekens verdeeld is, maar dat alleen hier en daar boven het einde van ſommige woorden een ſtip gevonden wordt, die het werk ſchijnt te verrigten, waartoe men naderhand den ſemi-kolon of de komma-punt heeft ingevoerd, en dat niet op onze wijze aan het einde der volzinnen een punt geplaatst is, maar de volzinnen alleenlijk door een hoofd-letter van elkander worden onderſcheiden; als ook, dat enkele woorden, waarbij in de uitſpraak een bijzondere nadruk wordt gevorderd, door eene dunne er onder geplaatſte lijn, ſtaan aangewezen.

Eindelijk moeten nog deze bijzonderheden in het oog vallen: dat de Graaf of zijn Klerk hier den naam, niet zoo als in een voorgaand

en volgend ſtuk van denzelfden Vorst, *Willaem*, maar *Willem* geſchreven, niet Henegouwen door *heynn'*, maar door *heneg.* uitgedrukt, en niet Hollant enz., met een *t* op het einde, maar *Holland*, *Zeeland*, *Vriesland* geſpeld heeft, ten onomſtotelijken bewijze, dat er toen reeds in de eenvoudige ſpelling meer en min ervarene ſchrijvers beſtonden, en men niet altijd de ſpelwijzen der Oude Diplomata met genoegzame zekerheid als taalkundige gronden kan aanvoeren, ſchoon men er anders over het geheel veel naauwkeurigheid in aantreffe in de naamvallen en geſlachten der zelfſtandige woorden, gelijk ook eene kennelijke onderſcheiding tusſchen het aanwijzende en het bezittende vrouwelijke voornaamwoord.

Drie afſchriften van dit Handvest worden nevens het oorſpronkelijke gevonden, waarvan de letters niet alleen zeer duidelijk en leesbaar zijn, maar die ook het voorkomen hebben van tegelijk, nagenoeg altoos ter zelfder tijd, met het oorſpronkelijke vervaardigd te zijn geworden.

Het vijfde ſtuk, dat men ter dezer gelegen-

genheid in oorſpronkelijke houding, ſtijl en ſpelling, met het daartoe behoorende zegel, voor iedereen kennelijk maakt, (zie *facſimile* I,) is afkomſtig van JAKOBA VAN BEIJEREN, en uitgegeven in den Hage, dagteekenende van den 8ſten Januarij des jaars veertienhonderd zeventien, en waarbij de Gravin, zoo als zij het vervolgends doorgaands bij plegtige gelegenheden deed, den mannelijken naam van JAKOB voor dien van JAKOBA aanneemt.

Na het overlijden van haren vader, dat plaats had op den 14den Mei des vorigen jaars, (namelijk veertienhonderd zeventien; want de dagteekening van het ſtuk is geſteld naar ſtijle van den Hove,) had JAKOBA de teugels des Graaflijken Bewinds in handen genomen, waartoe zij door haren vader, nog bij zijn leven, als verklaarde Opvolgſter, was geregtigd geworden.

Onder de eerſte daden van gezag, door haar uitgeoefend, behoort het betoonen van hare erkentelijkheid aan Amſterdam, door de uitgave van dit Graaflijke Beſluit of Dekreet, ter oorzake dat de voormelde ſtad, met andere ſteden, *haar ter noot bijgeſtaan*, en ten haren behoeve vijfhonderd negen en twintig

En-

Engelsche nobelen verstrekt had, welke som zij wil, dat betaald zal worden, (zoo zij het uitdrukt,) *ut onser trezorrie van Hollant*, bepalende zij wijders, dat tien eensluidende afschriften van dat Besluit zouden worden gegeven aan het tiental steden, Haarlem, Delft, Leyden, Amsterdam, Gouda, Alkmaar, Rotterdam, Schiedam, Hoorn en Oudewater, welke haar ook na het afsterven haars vaders hulde gedaan en hare zaak voorgestaan hadden tegen haren oom, Hertog JAN VAN BEIJEREN, die zich bereids te Dordrecht en in den Briel als Graaf had doen huldigen.

Dit stuk is het eenige, dat Amsterdam van Vrouwe JAKOBA bezit, en men vindt in hetzelve, onder anderen, de scherplange *o* of dubbelde *o* in de verlenging der *o* met *i* in sommige woorden.

Het zegel is mede zeer opmerkelijk, als houdende het wapen van Beijeren in eenen geschelpten rand, met het omschrift: S. JAQUE DUCESSE *bauar. delphie, vieu Coltisse hanonie hollandie.*

Het zesde stuk, waarover hier wordt gehandeld, (zie *facsimile* K,) is van den straks genoemden JAN VAN BEIJEREN aan Amsterdam ge-

gegeven ten jare veertienhonderd twintig, en verdient mede eene bijzondere aandacht.

Met zijne nicht JAKOBA eene overeenkomst gesloten hebbende, om gezamenlijk met haar en Hertog JAN VAN BRABAND, deze Landen te besturen, verleende hij, toen JAKOBA naar Engeland was overgestoken, om zich van haren gemaal, voormelden JAN VAN BRABAND, te doen scheiden, aan Amsterdam, vooreerst Tolvrijheid van alle zijne tollen; ten anderen, dat men geenen Poorter in Holland, Zeeland en Westfriesland tot zeventuig zoude mogen dagen; ten derde, dat die van den Gerechte noch derzelver Dienaars, eenige stads Excijnzen zouden mogen huren; ten vierde, *dat Scout, Burgemeesteren, Scepenen ende Raden, op dien tijt wesande, willeceuren mochten op éénen dag, te weten op Sint Pauwels avont, naestcomende ende daernae niet meer, dat sal dueren tot eeuwighen daghe*; in welk laatste gedeelte de Heer WAGENAAR eenige duisterheid meende te vinden.

Wijders verschilt taal en spelling van dit stuk, zoo als het in de Handvesten voorkomt, weder aanmerkelijk van het echte, zoo als men thands bij vergelijking zien kan.

In

In het zegel, dat van dit Handvest, aan een francijnen ſtaart en in een blikken doos geſloten, afhangt, vertoonen zich de volgende bijzonderheden.

Het wapen van Beijeren ſtaat ſchuins. Op den linker hoek ziet men een geſloten helm, met een gouden kroon gedekt, waaruit een bondel paauwenvederen oprijst. De helm zelf wordt voorts geſteund door twee griffioenen, met het randſchrift: *S. Joh. coit. palat. u duc. in bau. ac filii hanon. holl. ac zeel.*

Het *Contrafigillum* verbeeldt het wapen van Holland, mede ſchuins liggende en ook op den linker hoek gedekt met eenen helm, waaruit een zaamgebonden korenſchoof voortkomt. Ter wederzijde van het ſchild ſtaat een man, en deze twee beeldjes zijn gekleed in lange tabbaarden. Het randſchrift is in dezen afdruk onleesbaar geworden.

Blijkens het Eerſte Deel der Handvesten en het Vierde Deel van het Groot Charterboek van VAN MIERIS, heeft Amſterdam van dezen zelfden Vorst meer voorregten verworven, doch het hier verhandelde is het eenige, dat

in

in de verzameling der IJzeren Kapel gevonden wordt.

Het zevende ſtuk, dat bij *facſimile* L en M wordt voorgeſteld, is van het jaar veertienhonderd acht en tagtig, en hier ter plaatſe veelzins van aanbelang.

MAXIMILIAAN, Aartshertog van Oostenrijk, door zijn huwlijk met MARIA, éénige en erfdochter van KAREL VAN BURGUNDIË, anders gezegd KAREL DEN STOUTE, in den jare veertienhonderd zeven en zeventig Graaf van Holland geworden zijnde, verleende elf jaren daarna, toen hij nog Roomsch-Koning was, en zestien jaren vóór zijne verheffing tot de Roomsch-Keizerlijke waardigheid, dit Handvest of Voorregt aan Amſterdam, eigenhandig door hem met zijnen naam onderteekend, van welke laatſte bijzonderheid hier het eerſte voorbeeld onder de Graaflijke giften wordt gevonden. In allen gevalle doet dezelve zien, dat de Vorst in de ſchrijfkunst nog niet zeer ervaren was. Ook verdient het opmerking, dat MAXIMILIAAN over de Keizerlijke Kroon, die hij hier als eereteeken aan het Amſterdamſche Wapenſchild vergunt, zoo vrijelijk be-

beschikte, alvorens hij met der daad die Kroon in zijn bezit had.

Ziet hier, Mijne Heeren, wat de Kommissie, tot het werk der IJzeren Kapelle benoemd, gemeend heeft, ingevolge uw Besluit van den 5den Augustus 1819 op haar vorig Rapport genomen, te moeten verrigten en voorstellen, waar zij alleenlijk dit nog heeft bij te voegen, dat zij in de keuze der Oude Stukken gedeeltelijk is afgegaan van het bevorens door haar voorgedragene, hebbende zij in dezen een min gewigtig voor een veel belangrijker verwisseld en anderen achterwege gelaten, die, bij nadere beschouwing, te uitgebreid bleken te zijn, om gevoeglijk in *facsimiles* te worden overgebragt.

De Kommissie onderwerpt inmiddels vol gaarne al het vorenstaande aan uw beter en wijzer oordeel.

De Kommissie voorn.
J. DE VRIES,
P. A. BRUGMANS,
C. F. VAN MAANEN;
S. I. Z. WISELIUS.

EENI-

AANHANGSEL.

BEHOORENDE TOT HET VORENSTAANDE RAPPORT, INZONDERHEID BETREKKELIJK HET ZEGEL, DAT GEVONDEN WORDT OP HET EERSTE FACSIMILE H (*).

Hoe uitgebreid het Rapport der Kommissie tot de zaken van de IJzeren Kapel reeds zijn moge, die Kommissie nogtans vertrouwt, dat het der Klasse niet ongevallig zijn zal daaraan nog te zien toevoegen eene korte beschouwing van het zegel, behoorende tot de oorspronkelijke Keur van Graaf WILLEM DEN VIERDE, welke bij het eerste Facsimile H gedeel-

te

(*) *Berigt voor den Binder.* Het kleinere Facsimile H, waarop het zegel staat afgebeeld, moet het grootere voorafgaan.

*

telijk, zoo verre zulks tot het Rapport noodig was, en bij het tweede Facsimile, naar een der afschriften, in haar geheel wereldkundig wordt gemaakt. In het bovengemelde vertrouwen dan heeft de Kommisfie voornoemd de eer de navolgende opmerkingen, als een Aanhangsel tot haar Rapport, ter tafel te brengen en alzoo der Vergadering aan te bieden.

Wat de voorzijde des zegels betreft, deze is, zoo als men uit de daarvan gemaakte afteekening zien kan, hier en daar aan den rand beschadigd; daarintegen is de keerzijde, op één enkel woord in het randschrift na, gaaf en zonder de minste breuk bewaard gebleven.

Slaat men het oog over de geheele bewerking, dan moet derzelver keurigheid een iegelijk treffen, in zoo verre men, bij eene vergelijking van dit zegel met dat, hetwelk op Facsimile F gevonden wordt, zich mag verwonderen over de groote vorderingen, welke de teeken- en graveerkunst gedurende eene halve eeuw gemaakt moeten hebben.

Op de voorzijde ziet men den Graaf, zittende op zijnen strijd- of tournooi-hengst. In de

de regterhand houdt hij het ontbloote zwaard, en aan die zelfde zijde draagt hij het wapen van Henegouwen tweemalen, te weten op den schouder en, iets kleinder, aan de heup.

Aan den linker arm houdt hij voorwaarts zijn schild, hetzelfde wapen tot blazoen hebbende.

De helm, van welken het vizier gesloten is, wordt omgeven van de Grafelijke kroon, (eene bijzonderheid, welke men op vele andere zegels van dezen Vorst niet ontmoet,) en boven op den helm ziet men een ronde vederbos.

Aan de armen en beenen te oordeelen, is het geheele ligchaam gedekt door een gemaliëden kolder, en onder aan het been draagt hij een korte of halve laars: mede eene bijzonderheid, welke opmerking verdient.

Den wijden tournooi-rok heeft hij over den kolder, gaande van den hals tot aan de knie. Op andere zegels daarentegen wordt hij vertoond met den kolder, gesloten om het lijf en over den rok, welke dan slechts van de heup af aan zichtbaar is; ook vindt men dan

de beenen ongedekt en aan den voet eene soort van schoe, of Moorsche muil.

Het paard vertoont zich met een wapenkleed, dat over den hals en het achterlijf glad gestreken is, in den smaak van onze dek- of stalkleeden, of der hedendaagsche vliegen netten.

Op de borst is het kleed open, en aan die opene plaats ontmoet men wederom het wapenbord van Henegouwen, waar van de leeuwen overal ook in het kleed zijn geborduurd. Voorts hangt dat kleed niet als een geheel stuk over het paard, maar is in het midden weggesneden, zoodat het middelste van den buik bloot wordt gelaten.

Binnen den rand ziet men nog eenen anderen sierlijken rand, hoedanige op meer zegels wordt gevonden.

Het randschrift heeft op eenige plaatsen geleden; het ontbrekende nogtans laat zich zonder groote moeite aanvullen, zoo dat men hetzelve randschrift gerustelijk volgender wijze stellen mag: S: GVILLI: COMITIS: HANONIE: HOLL: ZELANDIE: AC: DÑI: FRI-

FRIZIE: d. i. *Sigillum Guillelmi Comitis Hanoniae, Hollandiae, Zelandiae ac Domini Friziae.*

Op het zegel zelve ontbreekt de laatſte lettergreep in het woord GVILLI, die van hetzelve is afgeſcheiden geweest door den adelaar, welken het paard op den kop draagt. In HOLL mist men de laatſte letter L, en in ZELANDIE den eerſten lettergreep ZE, welke oorſpronkelijk, door de achterpooten des paards, van het woord was afgezonderd.

Verders valt hier nog aan te merken: vooreerst, dat de woorden DEI: GRĀ: (*Dei Gratiâ*) welke men op andere zegels van dezen Graaf ontmoet, in dit randſchrift niet gevonden worden; ten anderen, dat de S in COMITIS, door de voorpooten des paards, van het woord verwijderd is; ten derde, (hetgeen vooral opmerkelijk voorkomt,) dat men hier leest HANONIE, welk woord op andere zegels, ja wat meer is, zelfs hier op de keerzijde, door HAYNN: ſtaat uitgedrukt; en eindelijk, dat in FRIZIE nog de *Z*, niet de latere S, wordt gebezigd.

Wat de keerzijde betreft, deze heeft het wapenschild van Henegouwen, gevat en gedragen door een adelaar, welke vogel in andere zegels ook op 's Graven helm gezien wordt. Het randschrift is, als volgt: S: GVILLI: COITIS: HAYNN: HOLL: ZELAND: AC: DNI: FRIZIE; alles zeer duidelijk en onbeschadigd, behalve alleenlijk in het woord ZELAND, waarin sommige letters meer of min onduidelijk zijn geworden.

J. DE VRIES,
P. A. BRUGMANS,
C. F. VAN MAANEN,
S. I. Z. WISELIUS.

De volgende drukfeilen zijn, bij de vergelijking van den tekst met het eerſte of kleinere fac-ſimile H, ontdekt:

Bladz. 39 reg. 7 en 8 van boven *ſtaat* alſe hierna beſcreuen ſtaat, *moet zijn* alſe hierna beſcreuen ſtaet.

—— 39 — 7 van onderen *ſtaat* noestzide *moet zijn* noertzide.

—— 41 — 10 van boven *ſtaat* boven het einde van ſommige woorden, *moet zijn* achter het einde van ſommige woorden.

UM

bringh
selbe b
stellem
en ber
en sin
st no
nser +
lle dae
ß of
ade end
er lijf
ß se
ollen
ursp
ebi
kum
en he

t ver | Hertoge van lorreyn.
n thyr | ten · Marcgrauen des heilighen
t segen | ame · Inde name vander seluer
n grav | ren hebben vander vuterste
vi buer | onse voorss stede voorngeroert l
dert Re | stede eene coopstede so waer
dat z | frequentatien de pleeghen ende
ten te houden binnen der

IETS
OVER DE
KEUR VAN
GUI VAN HENEGOUWEN,
AAN DE STAD AMSTERDAM,
IN 'T BEGIN DER 14de EEUW.

DOOR DEN HEER

H. VAN WYN.

IETS OVER DE KEUR VAN GUI VAN HENEGOUWEN, AAN DE STAD AMSTERDAM, IN 'TBEGIN DER 14de EEUW.

Onder de beste tafereelen, onder de helderste spiegels, der zeden onzer vooronderen, behooren ongetwijfeld de oudste HANDVESTEN of zoogezegde KEUREN, door onze toenmalige Graven zelve, of door de bezitters der, van hun al vroeg leenroerige, Heerlijkheden, aan de opkomende steden van ons Vaderland gegeven. Deze, hoezeer ruuwe, waren echter, naar de behoeften van dien tijd, geschikte rigtsnoeren, langs welke de pas gevormde stedelingen, uit een min gezellig tot een meer maatschappelijk, tot een burgerlijk leven, wierden opgeleid, met dat gevolg, dat zij allengskens, voor meer beschaafde, wijzere

en uitgeſtrektere wetten, over nieuwe onderwerpen loopende, rijp geworden, en door dezelve nu beſtuurd, van trap tot trap die hoogte beklommen, en eindelijk bereikten, van waar onze, in omtrek van grond en aantal van ingezetenen kleine, maar in doorzigt, vlijt, trouw, liefde voor het vaderland, dapperheid, wigtige en algemeen belangrijke lotgevallen, van ouds af waarlijk groote Natie, niet ſlechts den naijver, maar ook den eerbied der volkeren tot zich trok, onderwijl haar ongemeten koophandel alle de afgelegendſte oorden des aardbodems bezocht, en van het benoodigde voorzag.

Dit laatſte, even als al het voorgaande, is bij uitſtekendheid toepasſelijk op de bewoonders van *Amſterdam*, en ik gedenke er met nadruk aan op het tijdpunt, dat ik de aandagt dezer Vergadering een oogenblik wenschte te bepalen bij het onderzoek naar, en de vinding van een ouder *Handvest* of *Keure* dier beroemde ſtad, dan tot nog toe algemeen bekend is.

Wijlen haar treffelijke Historie-ſchrijver JAN WAGENAAR, man van diepe kunde, helder begrip

grip en juist oordeel (wiens naam ik mij nooit kan herinneren, dan onder 't gevoel van dankbare erkentenis aan een' steeds geëerbiedigd' vriend, wiens wijze en gulle aanmoediging voor ruim eene halve eeuw, mij de eerste en geregelde lijnen trok, ter beoefening bijzonder der vroegere en latere geschiedenissen van mijn Vaderland, in al derzelver uitgestrektheid en omvang); JAN WAGENAAR, herzeg ik, deed in zijne AMSTERDAMSCHE *Geschiedenissen* niet alleen zien, dat GUI VAN HENEGOUWEN ten jare 1300, door zijnen broeder JAN den 2de, Grave van Holland enz., met de Heerlijkheid van AMSTEL was verleid geworden, maar agtte het boven dien, ten hoogste waarschijnlijk, dat de voorzeide GUI ook *Heer van Amsterdam* was geworden, en grondde zich voornaamlijk op eene plaats van den *ongenoemden* KLERK *der lage landen bi der zee*, (een hollandsche chronijk, ter helfte mijns oordeels, der 14de eeuw geschreven), alwaar men deze woorden vindt: *Ghy sult weten, dat deze* GHYE, *eer hy Biscop t'Utrecht wart, der Stede van* AMSTELREDAMME *gaff veel vriheeden van* KEUREN *ende van rechte daer men die Stede mede regeerde.* Hij maakte hier op de volgende aanmerkingen:

1°. Schoon ons, zegt hij (*a*) tot hiertoe nergens noch in gedrukte noch in ongedrukte fchriften, in de Oude Kerke dezer ftad, daar de oude Handvesten bewaard worden, noch op het Stadhuis, noch elders, de Keuren of Handvesten van den Heere GUY VAN HENEGOUWEN voorgekomen zijn, durven wij echter het getuigenis van zulk een' ouden fchrijver geenszins van de hand wijzen, te minder, daar hij blijk van naauwkeurigheid geeft in het aanwijzen van den tijd, wanneer deze *Keuren* aan AMSTERDAM gegeven zijn, te weten, eer GUY Bisfchop van Utrecht werd, en dat werd hij waarfchijnlijk in Julij des jaars 1301, op den vierden van welke maand zijn voorzaat overleden was, naardien hij zelf op den negen-en-twintigften Mei des jaars 1317 geftorven is, en men aangeteekend vindt, (*b*) dat hij de Bisfchoppelijke waardigheid zestien jaren bekleed heeft. Hij moet derhalve overeenkomftig het getuigenis van den *ongenoemden Klerk* (*c*) de Keuren van Amfterdam

na

(*a*) WAGENAAR Amfterd. gefchieden. II. 50 en 57. uitgave in 8°.

(*b*) J. BEKA, Fol. 103. (aanhaling van WAGENAAR.)

(*c*) BEKA, Fol. 109. (aanhaling van WAGENAAR.)

na den een-en-twintigsten Mei des Jaars 1300 toen hij eerst Heer van AMSTEL geworden was, en *voor* Hooimaand des jaars 1301, toen hij Bisschop werd van Utrecht, gegeven hebben.

Na vervolgens gezegd te hebben, dat hem geene brieven, bij welke AMSTERDAM den naam van *Stede* of *Stad* dropg, en hare *Ingezetenen* die van *Poorters*, waren voorgekomen; zoo oud als het jaar 1300 of 1301, en dat, bij de Keuren van GUY, Amsterdam waarschijnlijk met stads regt, dat is met eene regering van Schout en Schepenen, die naar beschreven Keuren regt moesten oefenen, zal beschonken zijn geworden, besluit hij met deze woorden; „Jammer is het maar, dat de Keu„ren van Heere GUY niet meer voorhanden „schijnen, zij zouden ons vermoedelijk om„trent de oudste gesteldheid der regering van „Amsterdam licht geven."

Wat er, de zaak in het afgetrokkene beschouwd, van een *Keur* of *Keuren* door Heer GUY VAN HENEGOUWEN aan AMSTERDAM gegeven, (waar over straks nader) ook wezen mogte, zou het ongetwijfeld wel te beklagen

maar juist niet te verwonderen zijn; dat derzelver vorig aanwezen veronderfteld zijnde, hier van echter onder de archiven van die ftad, reeds in ja lang voor den tijd van WAGENAAR niets meer te vinden ware: gun mij bij dit gezegde een weinig ftil te ftaan.

'T is waar, nimmer was er misfchien een volk voor de bewaring hunner voorouderlijke regten en vrijheden meer bezorgd dan de *Nederlanders*, met name ook de Inwoneren der voormalige provintie *Holland*.

Zij befloten de oorfpronglijke charteren met welken zij (dikwerf voor aanzienelijke fommen naar gelang der fchaarsheid van gelden in dien tijd) door de Landsheeren begiftigd werden, in diepe muur-gewelven, in ijzeren kisten en kasten enz. Van elk werd in de vroege ftedelijke registers meer dan een affchrift gemaakt, terwijl ook aan de andere zijde, dat is aan die der begiftigers in derzelver *Treforien* (dien naam droegen de charterkameren zeer vroeg), gelijke zorg plaats had, en indien, bij deze of geene zonderlinge gelegenheid, oorfpronglijke ftukken eens werden afgegeven, bewaarde men het geheugen dier af-

gif-

gifte, behalven door andere middelen, ook door behoorlijke aanteekening op den kant der bovengemelde afschriften, die in perkamenten registeren werden vervat. Dit is mij in twee steden, welke ik voorheen als Pensionaris heb gediend, niet alleen meermalen ontmoet, maar ook uit de graaflijke charterboeken gebleken, in zoo verre dat deze laatsten (om dit in het voorbijgaan te zeggen) mij den weg wezen, om, op het archief van *Henegouwen*, de oorspronglijke giften en andere hoogst aangelegene oorspronglijke charteren naar te sporen, welke in de 14de eeuw, uit het graaflijk archief in den Hage, tot tijdelijk gebruik onzer Vorsten van het *Henegouwer Huis* naar het landschap van dien name verzonden waren, en van welke mij, van wegens den lande ten jare 1805, eene reize, derwaarts doende, *meer dan drie honderd* oorspronglijke, veel al nog ongeschondene en onuitgegevene stukken op de Henegouwer Tresorie te *Mons* onder 't oog en in handen kwamen, die mij bleken eertijds tot dezes lands diplomatieken eigendom te hebben behoord, en welker weder afgifte ook, als zoodanig, niet lang geleden door Zijne Majesteit den Koning, volgens Hoogstdeszelfs zugt ter ver-

meerdering der Vaderlandsche Staats- en Historiekennis, aan het Hof van Frankrijk is gevraagd geworden. — Doch zeldzaam is de tijd zoo spaarzaam in 't vernielen der vroegste overblijfselen, als in het evengezegd geval, en ondanks alle voor-ouderlijke zorgen, hebben op de meeste plaatsen, vuur, water en een 't zamenloop van honderd verschillende noodlottigheden ons de vroegste Handvesten en andere Charteren doen verliezen, zoo zeer zelfs, dat, bij voorbeeld, geene der voormalige stemmende steden van het eigenlijk gezegde *Holland*, voor zoo verre ik heb kunnen nagaan, het *oorspronglijk* Handvest harer *eerste* oprigting, met genoegzame zekerheid kunnen tonen; want ook de alleroudste, zoo gedrukte als mij voorgekomene ongedrukte stukken, gewagen reeds van *Poorten*, *Poorteren*, *Sçouten*, *Scepenen*, (*oppida*, *oppidani*, *sculteti*, *scabini*), als toenmalige aanwezigheden, zonder van derzelver eerste instelling te spreken, daar echter, naar de regten van die tijden geene plaats tot eene *poorte* of *stad* kon bevorderd worden, dan bij eene vergunning-brief van den wettigen Heer.

Doch om van dezen uitstap tot onzen WA-

GE-

GENAAR terug te komen; zijne aangevoerde gronden, ten bewijze niet alleen van het mooglijke, maar ook van het waarschijnlijke voor de echtheid der gezegden van den *ongenoemden Klerk*, steunen, mijn's oordeels, op de gezonde reden, en het is teffens waar, dat zelfs tot heden geene brieven, zoo oud als het jaar 1300 of 1301, bekend zijn, bij welke *Amsterdam* den naam eener *Poorte*, en hare Ingezetenen dien van *Poorteren* dragen. Men mag dan, naar leiding van den voornoemden chronijk-schrijver, hoe zorgvuldig en eenigzints beschroomd men anderzints met dat soort van schriften dient te werk te gaan, geloven dat Heer GUY zoodanige Keuren geschonken had, als WAGENAAR giste, en niet die schrijver alleen, maar verscheiden met hem, waaronder ik zelve, hebben lange te vergeefsch naar de ontdekking van zoodanig stuk hunne wenschen uitgestrekt.

Zag echter de beroemde man nog heden het licht, hij zou zijn zeggen van *jammer* in dat van *genoegen* kunnen veranderen, wanneer men hem deed zien, dat het *pergament-register* der voormalige leen- en register-kamer van Holland getiteld *E L* 39, cas B (van wel-

welke registers op 's Rijks archief in den Hage aan mijne bewaring toevertrouwd, *twee*, behalven hier en daar in ſpelling anders eensluidende *codices* met eene duidelijke hand der veertiende eeuw geſchreven nog aanwezig zijn) in zich bevat eene Keure van meergemelden Heer GUY VAN HENEGOUWEN aan de ſtad AMSTERDAM, welk ſtuk, letterlijk door mij afgeſchreven, naar een der bovengemelde CODICES, ik het genoegen heb, thans ter dezer tafel over te leggen, en hetwelk behalve mijne korte, daarbij gevoegde kantteekeningen, dus is luidende:

„In dien name des vaders des ſoens en des heylighen gheest Amen. Wi ghye van Heneghouwen maken cond allen den ghenē die deſen brief zullen ſien of horen leſen dat wi bi ghemenē rade onſer goede lude hebbē gheſet en ghegheuē onſen poirten van Aemſtelredamē alſulke coere en alſulc recht in hore poerte en in hoer vrihede te houdene en te voeren als hier volghet beſcreue. Int Eerſte es dat ſake dat een man den anden doetſlaet/ dat ſel weſen lijf jeghens lijf daar menne mitt' versker daet begripet/ en waer dat ſake dat hi ontghinghe ſo ſoude die he hebben twintich pond van ſinē goede en die ſcoute ſal voert rechten bi den ſcepeñe als recht es. Voirt willen die maghe claghen mitten doede ſo ſoude vier manne vter maechſcape zueren die

die den scepenē dochten goeden knapen wesen / dat si en ghenē onschuldighen man verlagen sullen. Voirt waer dat sake dat een mensche den anderē leemde die waers op vijf pond of op siin hand en ware of hene leemde te vollen alse van ene oghe vyt of voet of hand al of die waers tien ß. Voirt wie so brede brake die waers op lijf en op goet. Voirt wi so een huys an stormet bi daghe die waers op vijf pond bi nachte op tien pond. Voirt wie so suaert of knijf toghe in arrenmoede die waers op een ß of bi vochte met stauen of mit v'bodene wapene of mit vuysten die waers op een ß. Voirt wie so ene roere wonde dien anderē dede die waers op drie ß. Voirt van allen v'uochtenē boetē so hebbē die he twiedeel en die poirte en die scepene mitten scoute dat dordendeel half die poirte en half die scepenē en dien scoute die ander helfte / sond van doetslaghe. Voirt waer so een rechteliic es / en die scoute mit twien scepenē brede eyskede joste twee scepene daer die scoute niet bi en es so wie so es weygherde die waers op vijf pond tote elker tiid dat mē hem eyschede tote drien tiden / ende so saelt gherechte helpen den ghenē dies breden begeert. En so wie and' scepene ede spreket die waers jeghens elken scepene op twie pond / en den he also vele als hem allen wat vonnesse dat die scepenen wort ghebraghet / siin siis niet wys so sullen si soeken tutrecht of daer sys best wys moghen worden / binne den ghestichte. Wat wilcore dat die scoute mit den scepenē maket die moghen si houden also lan-

langhe alse hem goet dunket behouden den hē hun rechte. En wat poirtre dat die stoute' en die stepene ontfaen die goet knaep es' en onberoft daerne sal die he niet wederseggħen. Ende waer dat ter poerte goed ghelegħen es' dat en sal nergħen en gheen onghelt ghelden dan binne Aemsteltredamme. En wat poerte si ontfaene die heft zes weken hen te bereyden en dan binne te comene mittes wone/ en binnē der poirte wonachtigh sijn so mach ele poirter buten wezen sine lintenē te doene ses weken en in den oechste sine bou te doene ses weken/ Voirt wat poirt ut poirte daert buten der stepenē en buter den rade come barnē of lude te banen die es op bijf pond/ en sijns poertrechts quite/ ende deze boete sal gaen als dande. Waer dat sake dat een poirt bui brihept in node quame of buten beleghen worde so sal die mene poirte dien man ontsetten en upt sicre nopt helpen es dat sake dat si willen met ghemenē rade der stepene daert jeghens dien here niet en draghet. Voirt wat ghesepet bin der brihheit van Aemsteltredame dat sal men berechten bi den stepenē van binnen daert jeghens die helichede niet en draghet. Voirt daer die rechtē of stepene gemeent b'maent des hen rechte te starkene die des wegghent die es op een pond. Voirt zullen sie dien he dienen totes hen wille na hore machte."

Dit dan is de letterlijke inhoud van dit merkwaardig ſtuk.

Ver

Vergunt mij nu Mijne Heeren! aan uw voorzigtig oordeel te onderwerpen, mijne gedachten, nopens de volgende *drie* punten, die hetzelve voornaamlijk betreffen, dat is, nopens:

I. Den GEVER van de *keur*.
II. Haren *hoofdzakelijken* inhoud.
III. Haar *einde*.

I. Wat den *Gever* betreffe, het begin der Keure leert, met zoo vele woorden, dat dees geweest is GUY VAN HENEGOUWEN: — Dien naam, voor het overige en toenaam vindt men hier alleen zonder eenigen *titel*, 't zij die in den oorſpronglijken brief niet geſtaan hebbe, zoo als in die tijden meer gebeurde, 't zij dat de oude Cancelerist, bij het registreren van dien oorſpronglijken brief niet noodig geacht hebbe eenen, in zijnen tijd genoeg bekenden perſoon nader te beſchrijven, eene gewoonte, een misbruik, 't geen in de meeste regiſteren, ook van volgende tijden, in zwang is gebleven, en, ten aanzien van de thans min bekende begiftigers, ſomtijds eenige moeilijkheid veroorzaakt.

Dan

Dan hoe dit zij, daar GUY VAN HENEGOUWEN uitdrukkelijk een Keur geeft aan de ſtad *Amſterdam*, en niemand dan de Heer zelve daartoe bevoegd was, blijkt daaruit ten vollen, dat hij, ten tijde der gifte, niet ſlechts Heer van AMSTEL, maar ook van de zoo evengemelde *ſtad* moet geweest zijn, waardoor het vermoeden van WAGENAAR weder bevestigd en 't geen hij waarſchijnlijk achtte, tot waarheid gebragt wordt.

II. Wanneer men den inhoud dezer Keure vergelijkt met die, welke door Graaf *Willem* II van *Henegouwen* en *Holland* in het jaar 1342, geſchonken, in de *Geſchiedenisſen van* AMSTERDAM gedrukt en aldaar bij artikelen (*a*) is opgegeven, zal men ontwaren dat:

A. Behalven den naam van WILLEM, die aan 't hoofd van het laatstgenoemde ſtuk gelezen wordt, hetzelve verdeeld is in 25 artikelen (*b*); dat het *eerſte* eene bepaling bevat van de *toenmalige* vrijheid (dit grondgebied der

(*a*) 2de Deel bl. 306 in Oct.

(*b*) De opgave bij *artikelen* is zekerlijk gemakshalve voor de Lezers door latere afſchrijvers geſchiedt, maar wordt

der *Poorte* van AMSTERDAM) en het *tweede* betrekkelijk is tot den vrijdom der *Tollen* voor die stad door *geheel Holland*, twee punten, die onder GUY's regeringe en zijne min uitgestrekte magt, geen onderwerpen *zijner* Keuren of Giften konden zijn, dat Graaf WILLEM dit geven van soortgelijke gunsten, en *voorrechten* aan AMSTERDAM eerst weder opvat in het bij WAGENAAR geteekend 21ste artikel, alwaar hij die Burgerij ontheft van 't bezetten hunner goederen, *benoorden de Maze, in al zijnen lande, uitgenomen in zijne vrije steden*, terwijl hij wijders in het 22ste verbiedende, dat niemand in zijn land hen tot een kamp zou dwingen; in het 23ste zorgende dat door niets van dit alles zijn hoog gezag zou worden gekrenkt; in het 24ste Amsterdam in het behoud der *Scholen*, het *Schrijfambacht* (*Secretarisambt*) en der *Posterij* bevestigende, en in artikel 25 zijne Keur met zijn groot ze-

wordt niet gevonden in de meeste der oude registers hier te lande, alwaar alles gewoon is, van het begin der charteren tot het einde, ongenummerd door te lopen. Deze regel geldt ook omtrent de mij onder 't oog vallende Keuren in 't Ie. Deel des Charterboeks van MIERIS. Men gaf echter wel eens de *rubricæ* in een lijst vooruf.

zegel; en het noemen der daarover gestaan hebbende getuigen sterkende, het voor het overige alhier de uiterste oplettenheid verdient; dat tusschen de bovengemelde 2 en 21 artikelen, de geheele inhoud der Keure van GUY woordelijk, en van het begin tot het einde wordt ingelascht, alleenlijk met eenige bijvoegingen in de artikelen 3, 7, 16 en 17 en eene *plaatselijke* verandering in artikel 10, over welk laatste straks nader onder de letter C alhier; en van de inlasfching onder AANMERKING III.

B. Dat niettegenstaande bovengemelde inlasfching van alle de artikelen der Keuren van Heer GUY in die van Grave WILLEM, echter van dezen *naam* of *perfoon* in de Keur van WILLEM in het geheel niet gewaagd wordt, waaruit volgt, dat, gelijk het nu zeker is, dat voor die van WILLEM een Keur aan Amsterdam door GUY was gegeven, zoo ook voor die van GUY even zeer eene vroegere kan gegeven geweest zijn.

C. Dat ook in geen der beide Keuren, 't zij van GUY of van WILLEM eenig het minste gewag gemaakt wordt van de oprigting en be-

bevordering van Amsterdam tot eene *Poorte* (Stad), maar dat integendeel, zonder zoodanig gewag in beide deze stukken, de Regten en Keuren gegeven worden *aan de Poort* en *Poorteren*, die dus tijde der gifte, zoo van de eerste als van de laatstgemelde Keure, hier worden verondersteld reeds als zoodanig aanwezend en bekend geweest te zijn.

D. Dat, als eene uitzondering op den regel der overeenkomstigheden in de twee bovengemelde Keuren, moet worden beschouwd, dat, schoon bij het 10de artikel der Keure van Grave WILLEM IV, ten jare 1342 worden gevonden de woorden: (c) „*Wat vonnissen den* „*Schepenen werdt gevraeght ende zij zijns* „*niet wijs, soo sullen zij 't soecken te* HAAR„LEM, *ofte daar zijs beste wijs mogen wor*„*den binnen onsen Lande*," die zinsnede, in de Keur van Heer GUY, aldus wordt uitgedrukt: „*Wat vonnesse dat Scepenen wort* „*ghevraghet siin siis niet wiis, so sullen si* „*soeken* T'UTRECHT, *of daer siis best wiis mo*„*ghen worden binnen de* GESTICHTED (*d*):" een ver-

(*c*) WAGENAAR Geschieden. van AMSTERDAM I, 104.

(*d*) BEKA *de Episcop. Ultraject.* fol. 105.

verschil in de aanwijzing der plaats van uiterste raadpleging, 't geen in den eersten opslag eenigen twijfel zou kunnen geven, of de *ongenoemde Klerk*, hoezeer te regt schenken van *Keur* en *Regten* aan de stad *Amsterdam* vermeld hebbende, echter niet, en onze WAGENAAR met hem, het spoor bezijden trad, toen hij er bijvoegde, dat GUY die gift deed voor hij Bisschop wierd: daar dees immers, toen Tresorier van LUIK zijnde, niet alleen geene persoonlijke betrekking tot het *Sticht* had, maar het bekend is, dat de toenmalige Bisschop WILLEM VAN MECHELEN in gestadige onmin en oorlog leefde met GUY's broeder en begunstiger JAN II^den^, Grave van Holland, en gegriefd van, in het jaar 1297 (*e*), de Heerlijkheid van AMSTEL reeds aan JAN I^sten^ te hebben moeten afstaan, sedert geene middelen onbeproefd had gelaten, om dezelve, konde het zijn, weder magtig te worden; omstandigheden, die ongerijmd zouden doen schijnen, dat dezelve GUY Schepenen van AMSTERDAM zoude gewezen en gelast hebben, hun uiterlijk vonnis

(*e*) MIERIS Gr. Charterb. van Holland I. 587—591.

nis te gaan zoeken. Bij de Regtbank van eene ſtad, die onder 't gebied van zijnen volſtrekten vijand was liggende.

Doch alle deze zwarigheden vervallen, wanneer men zich herinnert, dat gelijk dikwijls voorheen zoo ook thans, de *ſtad* UTRECHT met haren Bisſchop oneenig was, dat van de twee partijen, in welke de Adel en Burgerij verdeeld was; de *Lichtenberger*, (welker hoofd was Heer *Jacob van Lichtenberch*, Burgemeester van Utrecht), aan de zijde was van en geſterkt werd door den voornoemden Grave JAN II[den]; dat die zelfde partij in het jaar 1299, of in het begin van 1300, den Bisſchop gevangen genomen, en in het verſterkt huis van *Lichtenberch* een geruimen tijd had bewaard (*f*), doch eindelijk ontſlagen; dat hierop

(*f*) BEKA *de Episcopis Ultraject.* fol. 102 en 103 zegt, dat die gevangenneming geſchiedde in hetzelfde jaar (*eodem anno*) dat Koning ALBRECHT van *Duitschland* te NIJMEGEN kwam, en dat jaar bepaalt hij, en allen, op dat van 1300. Hij zegt verders, dat men den Bisſchop *omtrent een jaar lang* (*circiter annum*) gevangen hield; dat dees daarop naar Rome ging, om zijn Bisdom af te ſtaan in han-

op de prelaat; te vergeefsch genoegzame hulp in het *Overſticht*, werwaarts hij geweken was, zoekende, zich naar Rome begaf en zijn Bis-

handen van den Paus; dat de Paus dit afwees; dat de Bisſchop, toen, weder herwaarts keerde, op den 15den van *Oogstmaand* te AGNANI (eene ſtad in Campanie) zich bevond, en eindelijk op den 4den van *Hooimaand* 1301, in een veldſlag tegen de Utrechtſchen en Hollanders op de *Hogewoerd* niet verre van de ſtad UTRECHT ſneuvelde, zoo als omtrent dit laatſte ook alle ſchrijvers weder eens zijn (vid. WILHELM *procurat* apud MATTHÆUM *in. anal. tom.* II. *pag.* 552 et 553 in *qto.*, en STOKE 7e *B. bladz.* 54—59 uitg. van HUIDECOPER.) Maar zoo de Bisſchop nu in *Hooimaand* 1301 is omgekomen, en wel na dat hij in de *voorgaande Oogstmaand* (die dus tot het jaar 1300 behoorde) uit *Italien* was terug gekeerd, hoe kan hij dan, met mooglijkheid *omtrent* EEN JAAR *lang* in dat zelfde jaar 1300 gevangen zijn gehouden, bijzonder daar ook tot die Italiaanſche reis eenige weken ten minſten zullen noodig geweest zijn. Ik achte dus, dat hier eene warring is bij BEKA. De Nederduitſche overzetting (MATTHÆUS *l. c.* II. bl. 192) ſpreekt wel, zie ik, van *omtrent een* HALF *jaar lanc*, maar mijne twee HSS van BEKA in die taal lezen mede *omtrent een* JAAR *lanc*," en zoo doet ook de ongedrukte zoogenaamde *Heraut*. Indien dan 't verhaal bij BEKA van 's Bisſchops aanzijn bij zijne wederkomst uit Rome den 15den *Augustus* te AGNANI waarheid is, wederſpreekt die ſchrijver zich zelven, en zoo WILLEM een jaar lang gevangen bleef, zou men het be-

Bisdom aan den Paus afstond; dat de Paus dit van de hand wijzende, en den Bisschop van *Munster* gelastende hem in zijne Staten te herstellen, hij verpligt werd de terugreize in den nazomer des jaars 1300 herwaarts aan te nemen, waarop hij, na, in de lente des volgenden jaars 1301, een vergeefschen inval in Amstelland gedaan te hebben, en zich daarna legerende op de *Hogewoerd*, niet verre van UTRECHT, in een veldslag tegen de bovengemelde partij, gesterkt door de Hollanders, sneuvelde op den 4den van Hooimaand des laatstgenoemden jaars; dat ondertusschen, en eer het zoo ver kwam, het gebeurde in

begin daarvan reeds in 1299 moeten stellen, zoo als ik zie, dat WAGENAAR (Vaderl. Hist. Deel III. bl. 150) en na hem de schrijver van den *Tegenw. Staat van* UTRECHT (Algem. Staat der Nederl. XI. Deel bl. 161) gedaan heeft, doch zonder eenig gezag aan te halen. De Latijnsche codices van BEKA, welker lezing ons hier misschien nut zou kunnen aanbrengen, zijn ten uiterste zeldzaam, en ik wete niet, of er een van hier te lande berust; ook is het in velen opzigte jammer, dat de Fransche overzetting op last van Hertog PHILIPS van Bourgondien gemaakt (denkelijk naar een zeer goed HS.) en eerst te BRUSSEL, en te *Parijs* berustende, mede nimmer is uitgegeven.

UTRECHT aan de zijde der *Lichtenbergers*; niet zonder kennis en invloed van Grave JAN en Heer GUY deze ook geenzints geslapen, maar bij tijds zullen bedagt hebben, waarin hun grootste belang gelegen ware, ingeval de Paus den afstand van Bisschop WILLEM mogt aannemen, en daardoor de Stichtsche stoel open raken, dat om ten deze zekerder te gaan, de twee Henegouwsche Gebroeders reeds op den 21sten van Hooimaand 1300 (*a. i.* juist twee maanden na GUY de Heerlijkheid van *Amstel* had bekomen, en toen Bisschop WILLEM mag vermoed worden afwezig en in Italien geweest te zijn, nadien men leest, dat hij zich den 15den van Oogstmaand te *Anagni* (*g*) op de terugreize bevond) een verbond van wederzijdschen bijstand en bescherming met de toenmalige regeerders der *Stad* UTRECHT sloten, bij hetwelk de laatstgemelde zich verpligtten, om niet alleen die stad voor Grave JAN en Heer GUY tot een open plaats te houden, maar bijzonderlijk dat, ,,als het Bisdom ,,van UTRECHT open wierd en ledig, zij (de ,,stad) in de volkomenste opregtheid, aan de ,,zij-

(*g*) BEKA *de Episcop. Ultraject.* fol. 100. —

„ zijde der Heeren blijven zoude, ten opzigt „ van den geen, op welke deze of derzelver „ kinderen na hen, hunne keuze zouden doen „ vallen, of voor wien zij, mits een persoon „ van verstandelijke vermogens, de opvolging „ zouden verzoeken." (*h*) Wanneer men dit alles bijeen trekt, en er bijvoegt, dat GUY bij 't bekomen der Heerlijkheid van *Amstel* op 21 Mei 1300 reeds verklaard had, dat hij 't gemelde goed weder aan zijn broeder zou terug geven, *zoo hem een Bisschopdoem gegeven wierd:* (woorden, welke door hem in dien tijd niet konden gebruikt worden zonder aan dat van UTRECHT te denken) gevoelt men genoeg, dat het al zeer vroeg van zijn belang was, om wel met de stad van dien naam te staan;

(*h*) MIERIS gr. Chart. I. 14. — „ *Oec hebben si ons* „ *geloeft met gueden trouwen, alsit Bisdom van* UTRECHT „ *open wort ende ledich, dat sijs, sonder allerhande archeit* „ *met ons bleven solen, op wien dat wi, of onse kinder* „ *na ons, vallen, ende vor ween wi bidden, die redelijk* „ *persoon is.*" *Bidden* weet men, dat lang voorheen ook in de taal der Vorsten eene gewone zegswijze was voor het doen der *ernstigste voordragten en verzoeken* van waar de Graaflijke *beden*. Zie ook ten aanzien van *Jan* II in dit geval STOKE 3de Deel bl. 63 V 10, 15—123.

ftaan; en hoezeer hij nog geen Bisfchop was, des niet te min, ja veel meer daarom, Schepenen van *Amfterdam*, als in het Sticht gelegen, tot het raadplegen over moeilijke vonnisfen, naar deszelfs Hoofdftad te verwijzen. Uit al hetwelke van zelve volgt, dat er dus geene reden is, om het gezegde van den ongenoemden Klerk, dat GUY Keuren gaf *voor* hij Bisfchop wierd, te wederfpreken.

III. Wat het *einde* der Keure betreffe, kan men bijzonderlijk in aanmerking nemen den TEKST van de Keur en het *niet melden van den* TIJD *der makinge.*

Hoe zeer het, ten aanzien van den TEKST, ook anders fchijnen moge, houde ik mij niet overreed dat dezelve, de zeden van dien tijd in acht genomen, onvolledig zij.

Reeds onder (A) (*h*) heb ik vermeld, in welker voege de ganfche Keur van GUY (fchoon men hem niet noemt) in die van Grave WILLEM IV, ten jare 1342, is *ingelascht* geworden

(*h*) Bladz. 66.

worden. De Graaf, eene nieuwe Keure op zijnen naam aan AMSTERDAM willende geven, die, als men dezelve ontleedt, duidelijk genoeg blijkt aan de eene zijde voornametlijk te bestaan uit gunstbewijzen betrekkelijk tot de uitbreiding van stedelijk grondgebied, 't welvaren der handelende Ingezetenen enz., en aan den anderen kant, in eene *Orde of Reglement op de Stedelijke Regtspleging*; schijnt mij toe, tot dit laatste de Keure van Heer GUY meest geschikt gevonden, en daarom *in de zijne gelascht te hebben:* zoo als dan ook zekerlijk die Keur zoodanig Reglement bevat, behalven het laatste lid, bij hetwelk den Poorteren gelast wordt den Heer te dienen tot zijner wil en naar hunne magte. Maar daar de meergemelde inlassching zoo ruim is geschied in WILLEMS Keur, dat ook dit gansche laatste lid, waarmede onze Keur van GUY ophoudt, in dezelve wordt gevonden, waarna de Graaf in eens, en, als ware het, plotselijk tot andere punten overgaat en blijft overgaan, is de vraag: waaraan zoodanige overeenkomst juist en precieselijk tot het laatste woord van GUY's Keur is toe te schrijven? Dat zulks eene enkelde toevalligheid zoude zijn, is mijnes oordeels niet te vermoeden, veel min te be-

bewijzen. Wat dan? is er iets natuurlijker, iets eenvoudiger te denken, dan dat Graaf WILLEM de Keur van GUY volgende, die hij voorhanden had, en die ongetwijffeld, zoo niet een dubbel *origineel*, dan immers een getrouw afschrift zal geweest zijn, echter in hetzelve niet meer noch minder aan het einde zal gevonden hebben, dan onze twee gelijkluidende *Codices*, ons nog hedendaags aanwijzen? ik beken voor mij in dat vermoeden te staan.

Aangaande het punt der *tijdmerken*, 't zij dit weder moet geweten worden aan de vroege Kanceleristen, te meermalen gewoon niet slechts de *tijdmerken*, maar ook de *plaatsen*, de *Zeg'lingen* en *getuigen* niet aanteteekenen, 't zij het oorspronkelijk stuk zelve geen *datum* gehad hebbe, zeker is het, dat iets van dien aard in een zoo gewigtig stuk thans ten uitersten vreemd zou voorkomen, en zelfs, in den eersten opslag, een nadeeligen invloed omtrent de echtheid van dit charter zou kunnen verwekken; maar hier moet de regel gelden, dat, om juistelijk over zaken van vroegere eeuwen te kunnen oordeelen, men zijne denkbeelden in dezelve dient te verplaatsen, zonder

der uit latere tijden gevolgen tot voorgaande te trekken, daar het reeds voor lange, onder de kundigsten Diplomatisten, is opgemerkt, hoe zins voornaamlijk de tiende eeuw een groot (*oneindig* zegt MABILLON (*k*)) getal van echte Charteren zonder eenige bijvoeging van den tijd harer making gevonden worden, en dat zulks plaats heeft niet alleen omtrent de handelingen van bijzondere personen, maar van Bisschoppen, Hertogen, Graven enz.; ja dat in Frankrijk voorbeelden zijn van zeer oude, echte en bezegelde *diplomata*, in welke geen het minste tijdmerk gevonden wordt. Het-zelfde had ook plaats in Duitschland, Engeland enz., in welk laatstgemeld gewest men, om die reden, in de *Londonsche* Kerkvergadering des jaars 1237 besloot, dat alle oorspronglijke Charteren, voor aan of aan het einde van dezelve, met behoorlijke *plaats* en *tijd*-merken zouden moeten worden voorzien.

In ons Vaderland, 't geen, van mindere uit-ge-

(*k*) *De re Diplom. Lib.* 2 *cap.* 28 § 4 en 5 *Nouveau Traité Diplom. vol.* IV *pag.* 660—666, BARTHENEY *l'archiv. Franç. pag.* 20, en SCHMIDT *genannt* PHISELDECK *anleit für Deutsche Diplomat.* L. III § 163.

gestrektheid dan de gezegde Rijken; niet min der dan dezelve met het woeden der vroegere en latere eeuwen heeft moeten worstelen, heeft ook, uit een klein getal van Vorstelijke Brieven, ons mindere voorbeelden van diergelijke verzuimenisfen nagelaten, doch zij zijn niet alle weg. Zoo vindt men bij voorbeeld in de uitspraak van bovengemelden Grave WILLEM IV, over den twist tusschen Hertogin ELEONORA VAN GELRE met Heer DIRK VAN MONYOYE, VALKENBURG en VOORNE, nopens het bestuur van dit Hertogdom, noch dag-, noch plaats-teeken (*l*), en het is even eens gesteld met de uitspraak, die Vrouwe MACHTELD VAN LANCASTER (Gemalin van den toen aanvanglijk ontzinden Grave van Holland WILLEM V) en Hertog AELBRECHT VAN BEIJEREN, Ruwaard van Holland, deden over den zoen met de Burgerij van DELFT, welke ik vertrouwe elders te hebben doen zien (*m*) tusschen den 7den en 12den van Zomermaand 1359 gebeurd te zijn. Waren deze voorbeelden niet

(*l*) Regist. van de Holl. Leenkamer E L 32 bladz. 64 V°. Zie ook MIERIS *l. c.* II 689.

(*m*) Huiszittend Leven I Deel bladz. 640—642.

niet genoeg, men kon er tot bewijs ook van vroegeren tijd bijvoegen *de Keure van Zeeland*, weleer gegeven door FLORIS, Voogd en Stedehouder van zijnen Neve FLORIS V, Grave van Holland, welke Keur de in 's lands vroegere diplomatie uitmuntende Hoogleeraar KLUIT te regt tusschen den 22sten van Wijnmaand 1256 en den 26sten van Lentemaand 1258 geplaatst heeft (*n*); men vindt in dat gewigtig stuk noch *plaats-*, noch *zegeling-*, noch *dag-*, noch *maand-*, noch *jaar*-teekening, noch eenig gewag van *getuigen*, die bij de making van hetzelve tegenwoordig zullen geweest zijn.

Uit al dit bovengemelde dan, zoude ik besluiten:

1°. Dat ongetwijfeld Heer GUY VAN HENEGOUWEN, zoon van JAN II en broeder van WILLEM III, Grave van Holland, eene *Keure* heeft gegeven aan AMSTERDAM.

2°. Dat de *Klerk der lage landen bi der zee* (want zoo weet men dat die Chronijkschrij-

(*n*) Hist. Crit. Holl. tom. II pars. II pag. 718 et 719, en MIERIS l. c. I 302 en volgg.

land was overgestoken, en van daar niet keerde dan na den dood van Bisschop WILLEM (r).

4°. Dat, blijkens de twee Keuren bovengemeld, met zeer kleine uitzondering de wijze van *Regtspleging* onder de regering van GUY en WILLEM IV (s) op denzelfden voet is ingerigt geweest.

5°. Dat de Keur van GUY, hoe belangrijk op zich zelve en de oudste, die tot nog toe ontdekt is, echter eene nog vroegere onderstelt, naardien zij van Amsterdam gewaagt, als toen reeds eene *poorte* (stad) en *poorters* hebbende.

6°. Dat, in het onzekere, wie zoodanige vroegere Keure gegeven en *Amsterdam* tot eene *poorte* gemaakt heeft, het wel zou kunnen zijn, dat GUY zelve, kort te voren, zulks hadde gedaan, als wanneer, veelligt, op die en andere zijne giften ook zou kunnen toepasselijk gemaakt worden het schrijven van den on-

(r) STOKE III Deel 7 B. v. 856, 876 en 923–963. De Bisschop deedt den inval in Amstelland ter gelegenheid van Heer GUY's afwezen uit Holland: I l. c.

(s) Bladz. 124.

ongenoemden Klerk hier boven aangevoerd (*t*) dat GUY „*vele* vrijheden van Keuren en van Regten aan AMSTERDAM had gefchonken." Doch het zij hij, of wie ook voor hem, dit poorterregt gefchonken hebbe, 't komt mij duidelijk genoeg voor, dat zulks niet gefchied zal zijn voor het jaar 1291, toen Graaf FLORIS V, vernieuwende zijn Tol-privilegie van 1275 in beide die ftukken, den aldaar gezetenen geen anderen naam gaf, dan van *homines manentes apud* AMSTELREDAMME (*t*) (*Luiden wonende te* AMSTELDAMME.)

(*t*) Regist. Tollen-kas, kas K 1322–1358 van de Holl. Leenkamer fol. 10 WAGENAAR l. c., II 18 en 21.

EENIGE BEDENKINGEN

OVER

POORTERIJEN

EN DE VERGUNNING DIER REGTEN AAN AMSTERDAM,

BIJ GELEGENHEID VAN DEN TOLBRIEF, DOOR GRAAF FLORIS AAN DIE STAD BIJ VERNIEUWING GEGEVEN, IN DEN JARE 1291.

DOOR

J. D. MEIJER.

Onder de meest duistere punten der Geſchiedenis van de zoogenoemde middeleeuwen, behoort voorzeker de eerſte bevrijding der ſteden, die tot den ondergang van het leenſtelſel en de vestiging, hetzij van eene gematigde volksvrijheid, hetzij van eene onbeperkte alleenheerſchappij, in alle landen en rijken van Europa heeft geleid. Niet alleen deze gewigtige gebeurtenis, verdient in haar ge-

geheel de aandachtigste beschouwing van iederen wijsgeerigen beoefenaar der geschiedkunde, maar ook elke bijdrage tot eene kennis van bijzondere keuren, de oprigting van poorten, of bevrijding van steden, hebbende bepaald, is van belang; voornamelijk zoo die bijdrage eener stad geldt, die zich naderhand tot eene aanmerklijke grootte heeft verheven, die zich in zoo vele opzigten heeft onderscheiden, waartoe ons Vaderland zulke gewigtige betrekkingen heeft. Geen wonder dan dat deze Klasse zich het eerste begin der stad Amsterdam als een belangrijk punt van onderzoek heeft voorgesteld, en zoowel in het Eerste Deel harer Werken aan de doorwrogte Verhandeling van den Heer VAN WYN, over de Keur van GUY VAN HENEGOUWEN, eene plaats heeft vergund, als bij het Rapport, over de oorspronklijke stukken, in de IJzeren Kapel bewaard, bijzonder hare aandacht heeft gevestigd op de beide Tolbrieven door Graaf FLORIS aan Amsterdams ingezetenen vergund in de jaren 1275 en 1291. Ook mij heeft dit punt van onderzoek getroffen, en ik neem de vrijheid eenige losse gedachten te dier gelegenheid aan de Klasse te onderwerpen, die misschien ook kunnen dienen, om den tijd van

de eerste vrijheid van Amsterdam naauwer te bepalen.

Voor ons, die in beschaafde landen wonen; die onder alle regeringsvormen, en welke ook de ongestadigheid der voorvallen van onzen leeftijd zij geweest, steeds bij het bestuur eenigen klem hebben gekend, die niet bij ondervinding weten wat het in heeft blootelijk naar het regt des sterksten te worden geregeerd, valt het moeilijk eenig denkbeeld te vatten van de verwarring en onderdrukking, die in geheel Europa algemeen was, bijzonder nadat de afstammelingen van Keizer KAREL DEN GROOTEN hadden opgehouden de landen, door hunnen Stamvader bezeten, te besturen. Deze zwakke opvolgers van een bewonderenswaardig' Vorst, waren voor en na uit alle hunne bezittingen verdreven; de troonen waren door anderen bezet, die van de vorstelijke waardigheid niet veel meer dan den naam hadden, en wier bevelen niet verder werden gehoorzaamd, dan zij die door kracht van wapenen konden ondersteunen. Zij, die bevorens als dienstluiden des Konings waren beloond met giften, welke, tot wederopzeggens toe, vergund, hen aan de zaak des gevers verbonden,

of

of die insgelijks voor eenen korten, hetzij bepaalden, hetzij onbepaalden tijd in ambten waren geplaatst, hadden zich die voorregten eerst op hun leven verzekerd, en dezelve naderhand erflijk weten te verkrijgen; zij waren daardoor leenmannen geworden, van hunnen Heer niet verder afhankelijk, dan zoo verre zij zich aan hunnen eed van hulde en manschap hielden, of voor straf bij deszelfs overtreding vreesden; en waar de leenman magtig was, daar was ook die band niet genoegzaam, om eene ondergeschiktheid te onderhouden, die des leenmans eergierigheid kon kwetsen.

Met de diepste onkunde was de verregaandste losbandigheid gepaard; niemand kende zijne regten en verpligtingen, weinigen eerbiedigden dezelve; en zoo al eens een Vorst, magtiger, verstandiger, regtvaardiger dan zijne naburen, eenige wetten vermogt te geven, of de bestaande te doen opvolgen, ook zijn dood maakte een einde aan het geluk zijner onderdanen, die naderhand de ketenen dubbel gevoelden, welke hun knelden, terwijl de zwakken dikwerf door eene vermeerderde onderdrukking voor de oogenblikkelijke verademing

ming boeten moesten. De geestlijkheid, even hoogmoedig en verdorven als de adel, bood geene hulp aan; zij droeg integendeel het hare bij, om door ontijdige aanmatiging, door listige voorgevens, door flinkfche bedrijven, de algemeene regeringloosheid te vermeerderen, ten einde in troebel water te visfchen, en bij hare waardigheden ook wereldlijke magt en bezittingen te voegen. Zoo het niet geheel heeft ontbroken aan voorbeelden van goede Vorften, van deugdzame Geestlijken, van welgezinde Edelen, mag men echter zonder vreeze van overdrijving, tot de ongelukkigfte tijdvakken der gefchiedenis van het menschdom de tiende en drie volgende eeuwen der tegenwoordige tijdrekening brengen.

Reeds lang was alle vrijheid verloren; de affiammelingen der oude Germanen, die, op hunne onafhankelijkheid fier, voor de Romeinen niet hadden willen bukken, waren zoo ver gekomen, dat ieder om zijne geringe eigendommen en regten te beveiligen, die aan eenen Heer opdroeg en zich gelukkig rekende, door het weder ter leen ontvangen derzelfde goederen, eenige aanfpraak op zijne befcherming te erlangen. Ieder leenman was van zijnen leen-

leenheer afhankelijk, die in fommige gevallen niet zijne eigene grilligheid kon of mogt opvolgen, maar naar het oordeel zijner mannen, waartoe hij diegenen riep, die hij meende te moeten raadplegen, zijne vonnisfen inrigten of zijne gedragingen wijzigen moest: dan ook deze geringe waarborg ontbrak den gemeenen luiden geheel, en de Heer konde met zijne lijfeigenen handelen naar willekeur, hun leven, vrijheid en goed was in zijne hand; alleen zijn geweten ftelde palen aan zijne magt.

Allengs echter begonnen deze nevels eenigzins op te helderen; de gemeenen, een zoo drukkend juk moede, begonnen hunne hoofden op te fteken; alleen tegens eenen dwingeland niet beftand, vingen zij aan zich te verbroederen en onderlinge verbindtenisfen aan te gaan, om zich tegen dadelijk geweld te verzetten; die zaden van verdeeldheid werden kennelijk, uit welke naderhand de bloedigfte burgeroorlogen zijn ontftaan, welke bijzonder in Frankrijk onder den naam van *la Jacquerie* bekend zijn. De grooten, hetzij geestelijke, hetzij wereldlijke, begrepen weldra hoe nadeelig voor hunne overmagt deze vereenigingen

 kon-

konden zijn, en zij spanden alle krachten in, om dezelven tegen te gaan.

Niet alleen dat de verbroederingen van de gemeenen te vuur en te zwaard werden vervolgd, dat zij, die tot dezelven behoorden, wanneer zij in handen der Heeren geraakten, als misdadige oproerlingen werden gestraft, maar ook de geestelijke wapenen werden tegen hun in het werk gesteld, banbliksems uitgesproken, en van alle kansels de gruwelijkste vervolging tegen hun gepredikt. Een treffend voorbeeld levert ons daarvan de Monnik GUIBERT, welke onder den titel *de vitâ suâ* in de twaalfde eeuw eene Kronijk heeft geschreven, die afzonderlijk is uitgegeven, en bij Deelen herdrukt in de keurige verzameling der onbekende schrijvers over de Fransche Geschiedenis, door Benedictijner Monniken aangevangen, en thans op 's Rijks kosten vervolgd door eene Commissie uit het Instituut te Parijs: deze schrijver geeft namelijk eene omstandige opgave van hetgeen in de stad Laon, nabij Parijs, in het eerste gedeelte der twaalfde eeuw is voorgevallen.

De Vorsten, door hunne leenmannen bespot en

en aan banden gelegd, hunne eigene zwakheid gevoelende, voorzagen weldra dat zij door het begunstigen der verbindtenissen tusschen de minderen de magt der meerderen zou den verzwakken, en zij konden dezelven niet dan met genoegen zien het ijzeren juk afwerpen, hetwelk zij tot dien tijd toe hadden getorscht; dan zich buiten staat kennende aan de onderzaten eenige dadelijke hulp te bieden, verleenden zij aan dezelven vrijbrieven, om zich onderling ter wederzijdsche bescherming te vereenigen. Zoo deze brieven al geene onmiddellijke vrijheid verschaften, zij gaven ten minsten dat voordeel, dat men de vereeniging niet meer als oproerig konde beschouwen, de leden derzelve niet meer als opstandelingen straffen konde, en dat deze nieuwe maatschappij een wettig aanzijn bekwam; deze voordeelen werden zoo hoog geschat, dat dergelijke gunstbrief met aanzienlijke sommen gelds naar die tijden werd betaald, en dit was voor Vorsten, die gedurig gebrek aan geldmiddelen hadden, daar hunne inkomsten bijna geheel van den goeden wil der leenmannen afhanklijk waren, een nieuwe spoorslag om de onderlinge verbindtenissen bevorderlijk te zijn. Gelukkig, indien men reeds toen zich

van

van alle begrippen van het leenſtelſel had kunnen ontdoen, en niet de ſteden zelve tot eene nieuwe ſoort van leenmannen makende, den Vorst van zijne onderzaten vervreemd had, doch waarover het hier de plaats niet is te ſpreken.

Dat de bevrijding dezer onderlinge verbindtenisſen eeniglijk in de zwakheid der Vorſten is gelegen, die gaarne de magt hunner leenmannen wilden beteugelen, doch daarvoor niet openlijk kunnende uitkomen door andere middelen tot dit doel zochten te geraken, en den opſtand der gemeenen op alle wijzen begunſtigden, behoeft naauwelijks eenig betoog. Hier van daan, dat de oudſte vrijbrieven alleen raken de Hoofdſteden, waar de Vorst de meeste magt had, of de bisſchoppelijke ſteden, waar de leenman niet altijd even zeer zich tegen 's Vorſten gezag konde verzetten. Hier van daan al verder, dat zwakke Vorſten, of zij, die oogenblikkelijk hunne leenmannen noodig hadden, zich niet voor de vrijheid der ſteden durfden verklaren. Keizer FREDERIK DE II was in Duitschland een zwak Vorst, en behoefde de hulp der Duitſche Vorſten in Italien; ook vindt men van hem een brief

brief van 1245, waarin de volgende woorden voorkomen: „ In solenni curia nostra Ravennae „ cum principibus celebrata ad multas et sup„ plices Archiepiscoporum et Episcoporum „ Germaniae instantias, cassanda et in irri„ tum revocanda duximus in omni civitate..... „ Alemannie communia consilia, magistros „ civium, seu rectores vel quoslibet alios of„ ficiales qui ab universitate civium sine Ar„ chiepiscoporum vel Episcoporum consensu „ vel bene placito fuerint constituti." GEMEINER, über den Ursprung der stadt Regensburg, Not. 84. Vergelijk ook EICHHORN, über den Ursprung der städtischen Verfassung in Deutschland, Not. 170.

Het eerste voorbeeld, dat mij voorgekomen is van eene uitdrukkelijke bevestiging eener stad als afzonderlijk ligchaam, is omtrent de stad London in Engeland. In een charter van Koning HENDRIK DEN II van het jaar der aanvaarding zijner regering 1154, te vinden bij SPELMAN in Codice vett. Statutorum Regni Angliae, op dat jaar, en bij HOUARD Anciennes lois des Français, Tom. II. pag. 263, wordt reeds gesproken van de *lex civitatis, quam habuerunt tempore Henrici aevi mei*

de

de vrijbrief zelve is waarschijnlijk van het jaar 1100, en door Koning HENDERIK den I bij het beklimmen van den troon gegeven; die (welligt echter niet naar het oorspronkelijk handschrift, waarom ik dit ook niet stellig durve opgeven) te vinden is bij CANCIANI, Leges Barbarorum antiquae Tom. IV. p. 364. De oudste vrijbrief, die uit Frankrijk overig is, schijnt die der stad Laon, gegeven door LODEWIJK DEN DIKKEN, in het jaar 1128, te vinden in het Recueil des Ordonnances des Rois de France, Tom. XI. p. 185: offchoon uit de Geschiedenis en bijzonder uit het verhaal van GUIBERT, blijkt, dat dit de oorspronkelijke vrijbrief niet was, daar er vroeger eene Koninklijke vergunning bestond, die ten jare 1112 reeds was ingetrokken, toen de stedelingen hunnen Bisschop hadden omgebragt; zie het Recueil des Ord. des Rois de France, Tom. XI. préface pag. 8. Recueil des Historiens de France, Tom. XII. pag. 235. De Heeren DE BAST en RAEPSAET hebben onlangs de dagteekeningen opgegeven van onderscheidene vrijbrieven der Nederlandsche steden, de eerste in zijn Werk: l'Institution des Communes dans la Belgique, de andere in zijne Histoire des États Généraux et Provinciaux

§. 148,

§. 148; waarvan de oudste is van den jare 1160, aan de gemeente van Berkin in Vlaanderen vergund, door Graaf PHILIP van Vlaanderen en Vermandois, bekend onder den naam van PHILIP van den Elsas, dewelke reeds bij het leven en onder de regering van zijn vader DIEDERIK, gedurende deszelfs reizen naar Palestina, het bestuur in handen had: dan wij missen daarbij onderscheidene vrijbrieven, daar het bij voorbeeld zeker schijnt, dat de stad Utrecht, zoo als wij straks zullen zien, voor den jare 1184 haren vrijbrief heeft gehad, en dat de stad Doornik welligt de oudste der Nederlandsche vrije steden geweest is.

Het zijn deze vergunningen, die eene verbroedering, bevorens als oproerig beschouwd, eene wettelijke gestalte gaven, waarna dezelve in het Fransch eene *Commune*, in het Nederduitsch eene *Poorte* wierd genoemd; door die vergunning werden de ingezetenen, die tot zoodanige gemeenschap behoorden *gevriet* of bevrijd; en het is met rede, dat VAN DE WALL, Handv. van Dordrecht, Iste Deel pag. 191 not. 6, tegen het gevoelen van WAGENAAR, Beschr. v. Amst., Iste Deel pag. 114, beweert, dat eene *vrije stad* niet van eene

be-

bemuurde ſtad wordt gezegd, die door hare muren wordt bevrijd voor aanvallen, maar alleen van die ſteden, die door Handvesten en Giftbrieven waren vrijgeſteld. Bijzonder wordt dit gevoelen bevestigd door de brieven van Franſche Koningen, gegeven aan die plaatſen (vooral in het zuidelijk gedeelte van dat Rijk, waar de Langue d'Oc wierd geſproken) dewelke onder den naam van *bastides* vermeld zijn. *Bastide* toch, een woord nog heden ten dage in Provence voor een buitenverblijf of landhuis gebezigd, beduidt in het Latijn der Middeneeuwen eene vesting, ſlot of kasteel (DU CANGE in voce Bastie), en het is niet zeldzaam in zoodanige Koninklijke brieven bij de bevrijding der plaats bepalingen te vinden of aldaar al, dan niet, een ſlot zal worden opgerigt, Recueil des Ord. des Rois de France, Tom. XII pag. 382; zoodat de vrijheid der poort niet van hare bevestiging afhankelijk was.

Gedurende de knellendſte onderdrukking van het leenſtelſel, was evenwel niet overal op eene gelijke wijze de vrijheid der bijzondere inwoners verloren gegaan; er waren ſommige plaatſen waar eenige overblijfſelen van die

reg-

regten waren behouden, welke de stedelingen onder de Romeinen hadden genoten, en waartoe bijzonder de keuze hunner eigene overheden behoorde. In Rome zelve was het aandenken der vroegere vrijheid en opperheerschappij niet verdoofd, en gedurende eeuwen had noch de magt der Koningen en Keizers; noch die der Pausen de stedelijke regering geheel van hunnen wil kunnen afhanklijk maken: de overige voornaamste steden van Italie hadden grootendeels mede hunne oude wijze van bestuur behouden, en de zachtere regering van THEODORIC, Koning der Ostrogothen, en van zijne opvolgers, had daartoe bijgedragen. Ook treft men in de Geschiedenis van Italien reeds zeer vroeg steden aan, die niet door Koningen en Vorsten waren bevrijd, maar die hunne oorspronklijke regten nimmer hadden verloren; en dit is eene der groote redenen van den alouden bloei der kleine Republieken in Italien, zoo meesterlijk door SISMONDE DE SISMONDI beschreven.

Maar ook buiten Italien hadden de Romeinen aan onderscheidene steden groote voorregten geschonken, en sommige derzelven hadden zich in het geheel of gedeeltelijk bezit

daarvan weten te handhaven. De ſtad Lyon in Frankrijk, wierd bij eene uitſpraak van het Parlement te Parijs, in den jare 1273, verklaard eene vrije ſtad; offchoon *apud Lugdunum non esset nec communia, nec universitas, nec unquam fuisset.* Recueil des Ord. des Rois de France, Tom. XI préface pag. 4. Ook REIMS in Champagne. Recueil des Ord. Tom. XI préf. pag. 5. SAVIGNY, Geſchichte des Römiſchen Rechts im Mittelalter, Tom. I pag. 275. In het zuidelijk gedeelte van Frankrijk, hetgeen langer en naauwer met Rome was verbonden geweest, en naderhand tot het Rijk der Gothen had behoord, was dit nog veel meer het geval. D. VAISSETTE, Histoire de Languedoc, Tom. II pag. 515. Recueil des Ord. des Rois de France Tom. XII préf. pag. 5. In Duitschland, voornamentlijk langs den Rijn en Donau, hadden de Romeinen volkplantingen geſticht of ſteden met groote voorregten begiftigd, en ook daar treft men dergelijke voorbeelden: zoo was Regensburg eene vrije ſtad van onheuchelijke tijden; GEMEINER über den Urſprung der Stadt Regensburg: alsmede Keulen; EICHHORN über den Urſprung der Städtiſchen Verfasſung in Deutschland: welligt ook

Ba-

Bazel, Strasburg, Mentz, Spiers en Worms. In de Nederlanden is wel geen dadelijk bewijs van zoodanigen oorſprong eeniger ſtad, doch wanneer men in aanmerking neemt, dat Doornik eene Romeinſche volkplanting was, en uit den vrijbrief dier ſtad, gegeven door PHILIPPUS AUGUSTUS, Koning van Frankrijk, ten jare 1187, te vinden in het Recueil des Ord. des Rois de France Tom. XI pag. 248, blijkt, hoe die ſtad hare regten en gewoonten voor de bevrijding reeds had, „usus et consuetu„dines quas dicti burgenses tenuerant ante „institutionem communie;" dan wordt het waarſchijnlijk, dat ook Doornik tot die ſteden behoort, wier vrijheid van de Romeinſche tijden afkomſtig is.

Zoo ſommige, en deze nog zeer weinige, vrije ſteden uit den Romeinſchen tijd hunne regten kunnen afleiden, mag ik echter niet aannemen het gevoelen van EICHHORN, über den Urſprung der Städtiſchen Verfasſung in Deutschland, dat uit de Romeinſche Stadsregten die der tegenwoordige ſteden zouden afkomſtig zijn. Vooreerst toch is deze afleiding ſtrijdig met alle geſchiedkundige gedenkſtukken. De naam zoowel als de zaak was

 om-

omstreeks de 12de en 13de eeuw geheel nieuw. *Communiae novum ac pessimum nomen*, zeide GUIBERTUS *de vitâ suâ*, *Lib.* 3 *cap.* 7, in het Recueil des Historiens de France Tom. XII pag. 235. YVO, Bisschop van Chartres, Ep. 77, noemde dezelve *conjuratio turbulenta factae communionis.* In Duitschland sprak Keizer FREDERIK ROODBAART in eenen brief van 1161 van *quaedam jura insolita cujusdam communionis*, en andere dergelijke uitdrukkingen komen dikwerf voor. EICHHORN, über den Ursprung der Städtischen Verfassung in Deutschland, not. 170 en 172: hoezeer dan ook een andere brief van denzelfden Keizer, drie en twintig jaren later gegeven, te vinden bij v. MIERIS, Charterboek 1ste Deel pag. 170, de *cives Trajectini* erkent, en alzoo bewijst, dat de vrije steden, toen in Duitschland bekend, althans in het opkomen waren.

In de tweede plaats was de hoofdtrek der *poorterijen* of *communes* geheel verschillende van hetgeen bij de Romeinsche steden plaats had. De Romeinen kenden in hunne *municipia* een huishoudelijk bestuur, eenigzins naar dat der hoofdstad ingerigt; maar de

Cu-

Curia zoowel als de *Duumviri* hadden geene magt naar buiten; zij waren met alle de inwendige belangens der ſtad belast, maar de bevelen der Keizers werden onmiddellijk aan de burgers gerigt, en behoefden niet eerst door het ſtedelijk beſtuur te gaan; zij waren niet meer dan ondergeſchikte ambtenaren. Geheel anders was de ſtedelijke inrigting der nieuwe poorten; de denkbeelden uit het leenſtelſel afkomſtig, erkenden geen verband tusſchen Vorst en Onderdaan, maar alleen dat tusſchen leenheer en leenman, of tusſchen eigenaar en aanhorigen; en het was niet denkbaar, hetgeen alleen in Engeland ingevoerd was, dat ieder bijzonder onderdaan onmiddellijk van den Koning zoude leenroerig zijn; de poorte of gemeente als zedelijk ligchaam, door deszelfs overheden vertegenwoordigd, werd als een leenman des Vorſten beſchouwd, en de bijzondere burgers waren des Vorſten achter-leenmannen of mansmannen, die alleen door middel der poorte zelve tot hem in eenig verband ſtonden. Het noodzakelijk gevolg dier nieuwe betrekking was, dat de Vorst aan de ſtad deze aan hare burgers eenen last konde opleggen, die de Romeinſche Keizers even als

de tegenwoordige Vorsten dadelijk en onmiddellijk vorderen.

Dit onderscheid, waarop door de meeste oudheidkundigen en geschiedschrijvers niet genoeg gelet is, moet als van het grootste gewigt worden aangezien, en mijns oordeels zijn aan deze wijziging van de gemeenten, voor zoo verre die niet, gelijk reeds vroeg in Engeland geschiedde, geheel is veranderd geworden, toe te schrijven het grootste gedeelte der gebreken, die in de latere regeringsvormen zijn aan te treffen, ja, die nog heden ten dage zulke diepe sporen hebben nagelaten. Zoo had, bij voorbeeld, een Romeinsch Keizer eene belasting uitgeschreven, en alle de onderdanen des Rijks waren daaraan onderworpen; doch wanneer een Keizer van Duitschland, een Koning van Frankrijk, een Graaf van Holland geld benoodigd hebbende, daartoe de inwilliging zijner leenmannen en gemeenten had bekomen, dan regelde iedere gemeente onafhankelijk van den Vorst, hoe derzelver aandeel zoude worden gevonden. Iedere wet van Keizer JUSTINIAAN verbond alle zijne ingezetenen; eene verordening van eenen Vorst uit de middeleeuwen werd door zijne leenmannen en gemeenten niet altijd aan-

ge-

genomen, en de Heilige LODEWYK, de negende van dien naam onder de Fransche Koningen, gaf zijne *Etablissemens* alleen voor de landen die hem gehoorzaamden: *pays obéissant le Roi.* Hier van daan de oorlogen tusschen de leenmannen en gemeenten, zoowel onderling als tegen hunnen leenheer gevoerd, die ook de zwakste toestand van het Romeinsche Rijk niet kende; hier van daan de leenen bezeten en heerlijke regten uitgeoefend door steden; hier van daan hunne belofte van manschap aan hunne Heeren, die van schut en scherm aan hunne mannen; waarvan een zeer zonderling voorbeeld van den jare 1256, in het Recueil des Ord. des Rois de France Tom. XII, préface pag. 15, not. 9, wordt getroffen, bij hetwelk iemand aan de stad Beauvais hulde en manschap belooft, en op zich neemt als kampvechter voor die stad op te treden, zoo zij een bewijs door tweegevecht noodig heeft.

In de derde plaats, en dit is een gevolg der vorige aanmerking, de steden van Romeinschen oorsprong en op den Romeinschen voet ingerigt veel minder onafhankelijkheid hebbende, dan die uit Handvesten afkom-

 stig

ftig waren, zochten dikwerf dergelijke Handvesten tot vermeerdering hunner regten. Dit vinden wij omtrent REIMS in het Recueil des Ordonn. des Rois de France, Tom. XI préface pag. 5; omtrent de steden van Languedoc in hetzelfde Werk, Tom. XII préface pag. 5; en omtrent Duitsche steden overal: terwijl hierin waarschijnlijk de rede te zoeken is, waarom Doornik zich in den jare 1187 eenen nieuwen vrijbrief van den Koning van Frankrijk verwierf.

In de vierde plaats was het inwendig bestuur der poorten geheel verschillende van dat der Romeinsche *municipia*. Bij de nieuwe gemeenten had de Heer eenen ambtenaar, de Schout of Regter geheten, die het hoofd van het bestuur uitmaakte, terwijl de wezenlijkste magt bij het geheele ligchaam der burgers bestond, of zoo als men het wel eens genoemd heeft in *den buyck der burgery*. Hier van daan dat het kleppen der klok tot oproepen der burgers, en ook het houden eener zoodanige klok, in het Fransch *beffroy* genoemd, als het kenteeken eener vrije stad gold; dat bij het wegnemen der vrijheden ook de klok wierd verbeurd; en dat over het kleppen der-

zel-

zelve zoo vele bepalingen voorkomen. Zie het Handvest van Haarlem van 1245 bij MIERIS, I Deel pag. 219. Handvest van Alkmaar van 1254, bij MIERIS, I Deel pag. 288. Handvest van Middelburg van 1253 ald. pag. 275. Recueil des Ordonn. des Rois de France Tom. XI préface pag. 42 en 43. DE BAST, sur l'Institution des communes en Belgique Introd. pag. 15 en volg. Ook in Duitschland had hetzelfde plaats, en STERO in zijne Annales op het jaar 1298, betuigt omtrent de ſtad Passau: „Volebant cives habere magistrum ci-„vium, consules et rectores civitatis a se „electos et sigillum speciale et *campanas jam* „*erexerant* ad convocandum eorum consilium, „et sic volebant more regalium civitatum, etc."

Wilde ik alle de verſchillen oprekenen, die tusſchen de Oud-Romeinſche ſtedelijke inrigting en die der poorten of poorterijen, zoo als die in de 12[de] en volgende eeuwen in de meeste landen van Europa bij Vrijbrieven en Handvesten van Vorſten en Heeren zijn ingeſteld, ik zoude een geheel Werk kunnen ſchrijven; deze weinigen zullen genoeg zijn om aan te wijzen, dat de vrijheid aan ſommige ſteden en plaatſen gegeven om eigene overheden

aan te ſtellen; onderlinge verbintenis te houden en te bezweren, bijzondere wetten te hebben, zelve keuren te maken, accijnſen te heffen, zegel te gebruiken, klok te kleppen, en wat al meer tot de regten eener *poorte* behoorde, niet afgeleid kan worden uit de Romeinſche gebruiken, en daarmede niets gemeen heeft: even weinig als daarmede kan worden overeengebragt het voorregt, om wanneer eigene lieden of ſlaven in eene poorte waren opgenomen, of zich gedurende eenigen bepaalden tijd *onbekroond* daar hadden opgehouden, dezelve als van hunnen dienst ontſlagen te rekenen: een regt in zeer vele gemeenten zoo in Frankrijk en Duitschland als hier te lande bekend, en waarvan de voorbeelden al te menigvuldig zijn, om dezelve hierop te tellen.

Het regt om ſteden te bevrijden kon uit den aard der zaak alleen den Heer toekomen; dan toen men den regel had aangenomen, dat geen leenman zijn leen kon verminderen (*apeticer son fief*) buiten toeſtemming van zijnen leenheer, volgde van zelve, dat hij die toeſtemming ook tot het geven van vrijheden noodig had. De ſtedelingen zelve ſtel-

ſtelden er belang in hunne vrijheid van den Vorst te hebben, en deze, die hoofdzakelijk in de ſteden het tegenwigt tegen de magt zijner leenmannen zocht, ſtelde geen minder belang in het onmiddellijk verleenen der vrijbrieven: hier van daan is het, dat van den Franſchen Koning LODEWYK den 8ſten gezegd wordt: „Omnes civitates suas esse reputabat „in quibus communiae essent.” Recueil des Ordonn. des Rois de France Tom. XIII préface pag. 40. Recueil des Hist. de France Tom. XII pag. 304. In Holland was wel de Graaf een leenman des Rijks, maar de onmagt der Keizers, het vermogen der Graven en de afgelegenheid des lands maakten, dat zij in vele opzigten als onafhankelijke Vorſten handelden.

Zoodra het nu als uitgemaakt beſchouwd mag worden, dat bij verre de meeste ſteden van Europa, en bijzonder, hoogſtens met eene eenige uitzondering, alle onze Nederlandſche ſteden alleen bij Handvest zijn bevrijd; wanneer het tevens meer dan genoegzaam blijkt, dat niet alle plaatſen op dezelfde voorwaarden tot poorten zijn verheven, dan gevoelt men van hoe groot belang het en voor de

ge-

geschiedenis en zelfs voor de regten (zoo lang de omwentelingen geene geheele verandering in het Staatsbestuur hadden gemaakt) zijn moest, die oorspronkelijke Handvesten te bezitten of op te sporen, en het is zeker niet het geringste bewijs voor de onrust des voortijds, dat er zoo weinige steden zijn, die dezelve kunnen aantoonen. Bij Amsterdam is het zelfs tot nog toe onzeker, aan wien de stad hare vrijheid heeft te danken en wanneer zij die bekomen heeft.

In het vorig Deel onzer Werken heeft de Heer VAN WYN uitgegeven eene oudere Keur der stad Amsterdam, dan die tot nog toe bekend was, welker aanzijn WAGENAAR had vermoed; en hij heeft die met zeer veel schranderheid en kunde gebragt tot het jaar 1300 of 1301: hij eindigt zijne Verhandeling met de aanmerking, dat Amsterdam toen reeds eene poorte zijnde, dit regt moet verkregen hebben sedert den jare 1291, als wanneer Graaf FLORIS DE V, bij zijnen vernieuwden Tolbrief, den aldaar gezetenen geenen anderen naam gaf dan *homines manentes apud Amstelredamme* (luiden wonende te Amsteldam.) Dit gevoelen door den Heer VAN WYN

als

als waarschijnlijk opgegeven; komt mij buiten bedenking voor, en de Klasse thans den Tolbrief zelve uitgevende, mag ik eene nadere toelichting daarvan niet voorbij gaan.

Dat in de taal der middeleeuwen *manere* wonen beteekent en met *habitare* gelijk staat, waar van daan *mansio* eene woning, *mansus*, *manerium*, eene bouwhoeve, waarop de landman woont, *manentes* (in het Fransch *manants*) even als *habitatores* inwoners beduidt, lijdt geen twijfel: ik behoeve daartoe alleen aan te halen het begin der Keur door FLORIS, Voogd van Holland, aan het platte land van Zeeland gegeven, en te vinden bij VAN MIERIS, Iste Deel pag. 302 *manentibus inter Bornisse et Heydene Zee*; alsmede den Tolbrief van Koning WILLEM, aan die van Moordrecht, mede bij VAN MIERIS, I Deel pag. 291 *intra officium de Moordrecht manentibus et de caetero mansuris.* In Fransche brieven van dien tijd komt dit woord in denzelfden zin voor; als in den Vrijbrief van Koning PHILIPPUS AUGUSTUS aan die van Bourges in 1181 gegeven, in het Recueil des Ord. Tom. XI pag. 222; en die van denzelven Ko-

ning

ning aan die van Senlis van 1201; Recueil Tom. XII pag. 292.

Ook beduidt het woord *apud* bij eene plaats gevoegd in dat zelfde Latijn even zoo veel als *te*. In de Capitularien der Frankische Keizers wordt dikwerf melding gemaakt van vergaderingen gehouden of besluiten genomen *apud* zekere plaats, die naderhand blijken in die plaats genomen of gehouden te zijn. Zoo is, bij voorbeeld, de Sijnodus *apud Vermeriam*, bij BALUZIUS, Cap. Reg. Franc. Tom. II pag. 57, blijkens het onderschrift gehouden *in eodem palatio Vermeriae*; het Capitulare *apud Silvacum* (ald. pag. 63) gehouden in *Silvatico*, of volgens het volgend Capitulare in *Silvaco*: ja wanneer men vergelijkt de verhandelingen van de beide bijeenkomsten te Marsna tusschen LOTHARIUS, LODEWYK en KAREL, zonen van Keizer LODEWYK DEN VROMEN, in de jaren 847 en 851 gehouden, en te vinden bij BALUZIUS, Tom. II pag. 41 en volg., zijn daarin de aanwijzingen der plaats *apud Marsnam* en *in loco qui dicitur Marsna* onverschillig gebruikt: gelijk ook het oudste gedenkstuk der Romansche taal, de eed van LODEWYK van Beijeren en KAREL van Aquitanien (BALU-

ZI-

nus; Tom. II pag. 39) gezegd wordt te zijn afgelegd in *conventu* APUD *Argentoratum*, en naderhand uitgelegd IN *civitate quae olim Argentaria vocabatur, nunc autem Strazburg vulgo dicitur.*

Geen wonder dan dat *manentes apud* niet anders beteekent, dan *wonende te*, en niet *bij* deze of geene plaats. Behalven het gezag van den Heer VAN WYN ter aangehaalder plaatse, en dat der vertaling van dezen Tolbrief in de Handvesten van Amsterdam, I Deel pag. 125, kan men aanvoeren de vertaling door VAN MIERIS gegeven van het opschrift eener Tolbrief, den 6den December 1224 gegeven, *hominibus apud Gorinchem*, aan eenige menschen *te* Gorinchem wonende. Duidelijker echter en buiten eenigen twijfel wordt dit gesteld door eenen brief van Koning PHILIPPUS AUGUSTUS van Frankrijk van den jare 1183, in het Recueil der Ord. des Rois de France Tom. XI pag. 226. „Homines tam manentes quam „mansuris Aureliis, et in Baillia Sancti Mar„tini, et in Baillia Sancti Johannis et apud „Codrellum, et apud Arrebrachien, et apud „Germiniacum de cetero ab omni tolta et „tallia liberos esse volumus;” hetgeen in de ou-

oude Coutumes van Orleans aldus vertaald werd gevonden: ,, Les homes ceux qui mai- ,, nent ou maindront à Orléans, et en la bail- ,, lie St. Martin, et en la baillie St. Jean, ,, et à Codrai, et à Rebronchies, et à Gi- ,, meigni." Gelijk mede bij den Vrijbrief door denzelfden Koning een jaar later, gegeven aan de inwoners van Cerny en Laonnais en zeven andere plaatsen, in het Recueil voorn. Tom. XI pag. 231, onder de benaming van *hominibus tam manentibus quam mansuris* APUD *etc.* In denzelfden zin, hetgeen dit nog te meer opheldert, gebruikt die Vorst in den Vrijbrief aan Senlis gegeven in het gemelde Recueil Tom. XII pag. 292, de woorden *universi homines infra muros civitatis et extra manentes.*

Wij hebben reeds gezien hoe vele voordeelen aan de vrijheid eener gemeente waren gehecht, en het spreekt van zelve, dat zij, die zoodanige voorregten genoten, alle gelegenheden zochten daaraan te herinneren. Van het oogenblik dat eene stad haren Vrijbrief had ontvangen, of in die enkele gevallen, waarin dezelve hare Romeinsche vrijheid had behouden, droeg zij den naam van *civitas* of

op-

oppidum, de inwoners, die tot de gemeente behoorden, dien van *cives*, *oppidani*, *burgenses*, en deze naam komt in alle brieven voor; offchoon ook wel de benamingen van *civitas* en *oppidum* vroeger, vooral in meer oude tijden, gebruikt worden voor grootere fteden, en bijzonder voor die, welke Romeinfche vrijheden hadden, zoo als reeds bij het verdrag tusfchen LODEWYK den Beijer en KAREL van Aquitanien, omtrent de ftad Straasburg, is gebleken.

Zorgvuldig vinden wij dan ook de poorters of hen die tot de gemeentens behoorden onder dien naam: zoo als *cives Laudunenses*, in eenen brief van Koning LODEWYK DEN DIKKEN of VI van Frankrijk, bij het herftel der gemeente van Laon in 1128, Recueil des Ord. Tom. XI pag. 185; *cives de London*, in het Charter van Koning HENDRIK DEN II van Engeland van 1154, hier boven aangehaald; *cives Trajectenses*, in een brief van Keizer FREDRIK ROODBAART van 1217, bij VAN MIERIS, I Deel pag. 170, waaruit tevens blijkt, dat Utrecht reeds voor dien tijd eene vrije of gevrijde ftad, eene poorte was. In denzelfden zin *Burgenses Compendii* (van Compiegne) in een brief van Koning PHILIPPUS AUGUSTUS van 1186, vermeldende eenen vroegeren brief van LODEWYK DEN VII; Recueil

des Ordonn. Tom. XI pag. 240: *Burgensibus Tornacensibus*, in een brief van denzelfden Vorst van 1187. Rec. ib. pag. 248: *Burgensibus montis Desiderii*, in een brief van denzelfden aan Mont-Didier van 1195, Recueil Tom. XII pag. 288: *Burgenses nostros in Antverpia*, in een brief van Hertog HENDRIK DEN I van Braband, van de maand Maart 1228; Plakaatboek van Braband I Deel pag. 229: *Burgensibus de Dordrecht*, in een brief van Koning WILLEM van 1249, bij VAN MIERIS, I Deel pag. 252, en bij VAN DE WALL, Handv. van Dordrecht I Deel pag. 18. Al verder *Oppidani de Middelburg*, in de Keur van Middelburg door de Gravin JOANNA van Vlaanderen en Graaf WILLEM van Holland, gegeven in 1217, bij VAN MIERIS, I Deel pag. 171; *Oppidani de Dordrecht*, in eene menigte brieven van de 13de eeuw, bij VAN DE WALL, in zijne uitgave der Handvesten dier ſtad bijeengebragt.

Van het oogenblik af, dat die gemeentens, welke Vrijbrieven hadden bekomen, zich van de overigen onderſcheidden, en derzelver burgers *cives*, *burgenses*, *oppidani* werden geheten, kon de benaming van *manentes* of *habitantes* niet anders aanwijzen, dan de inwoners der plaatſen die geene voorregten hadden, of wel de ingezetenen der vrijſteden, die

die geen burgerregt hadden, wanneer dezelve tegens de burgers werden overgesteld. Reeds veel vroeger had, volgens de schrandere aanmerking van SAVIGNY, Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter, Tom. I pag. 251, het woord *habitator* in de achtste en negende eeuwen die Germanen beteekend, die zich in Romeinsche steden nederzettende, zich niet verwaardigden naar de Romeinsche wetten te leven, en zich alzoo van het ligchaam der burgerij afzonderden. In lateren tijd is deze tegenoverstelling niet te miskennen. Zoo wel in het Handvest van Haarlem van 1245, bij VAN MIERIS, I Deel pag. 219, als in dat van Alkmaar van 1254 (ald. pag. 284), staan de *circummanentes* over tegens de *burgenses* en de *oppidani*. In een verdrag tusschen Graaf FLORIS van Holland en den Heer van Heusden, den 14 Februarij 1272 aangegaan, over de Schouw van den Hoefdijk, bij VAN MIERIS, I Deel pag. 360, waar telkens van de Ingelanden wordt gesproken, die tot geene gemeente behooren, komt de uitdrukking van *manentes* altijd voor; zoo mede bij de eerste Vrijbrieven in Frankrijk gegeven aan Bourges, door Koning PHILIPPUS AUGUSTUS, in het jaar 1181 (Rec. des Ord. Tom. XI pag. 222), en aan Senlis in 1202 (Rec. des Ord. Tom. XII pag. 292), offchoon men ook wel eens

bij de oudste Vrijbrieven de benaming van *burgenses* vindt, hetzij dat dezelve alleen vernieuwing van vroegere regten bevatten, hetzij dat in denzelfden brief de vrijheid wordende vergund, de eervolle benaming ook in het hoofd niet werd onthouden. Maar boven alle bedenking wordt deze tegenoverstelling verheven door eene uitspraak van Koning PHILIPPUS DEN SCHOONEN van Frankrijk van 1309 (Recueil des Ord. Tom. XI pag. 417), waarbij de inwoners van Lisle en Périgord bij onderscheidene voorregten worden bevestigd, met uitdrukkelijke vermelding, dat zij geene *commune* uitmaken, weshalven zij ook altijd *habitatores* en *incolae* worden genoemd (*).

Dan alleen wanneer van inwoners moest worden gesproken zonder onderscheid, of dezelve al dan niet tot eene gevrijde stad of plaats behoorden, kon de uitdrukking van *manere* of *inhabitare* te pas komen, en in dien zin mogt in het vredesverdrag op Woensdag

(*) In vele onzer oude Keuren vindt men de tegenoverstelling van *burger's* en *inwoners;* en het kan ter opheldering dezer uitlegging aan de benaming *manentes* gegeven welligt dienen, dat in de Keur door Keizer KAREL DEN V, aan de stad Gent vergund, en bekend onder den naam van Caroline, van het jaar 1540, in dien zelfden zin worden gebruikt de woorden *bourgeois et* MANANS.

dag na Reminiscere in het jaar 1167, te Brugge gesloten tusschen den Graaf van Holland en dien van Vlaanderen, bij VAN MIERIS, I Deel pag. 112, gesproken wordt van *inhabitantes terram Comitis Hollandiae*, bij art. 4, en van *oppidum vel villam in qua mercator manet*, art. 14; ten zij men liever aanneme, dat deze woorden altijd van het Graafschap Holland wordende gebezigd, aldaar nog geene poorten of gevrijde steden bestonden, zoo als men ook werklijk geene andere bewijzen vindt, dat reeds zoo vroeg die gewoonte in het Graafschap Holland was doorgedrongen.

Een eenig voorbeeld is ter mijner kennis, waarin *habitantes*, ook voor burgers eener gemeente opgenomen, met het woord *oppidani* verbonden, wordt aangetroffen, en wel in den Vrijbrief door PHILIP VAN DEN ELSAS, Graaf van Vlaanderen en Vermandois, aan dien van Nieuwpoort gegeven, in den jare 1163, bekend onder den naam van *secundae leges Noviportus*, en welke onder anderen met bijzondere zorg zijn uitgegeven achter het II Deel der Annales de Flandre van D'OUDEGHERST, met de Aanteekeningen van LES BROUSSART. Deze Keur, die in vele opzigten zeer aanmerkelijk is en tot de oudste van de Vlaamsche Handvesten van dien aard behoord, begint aldus: *Notum sit tam praesentibus quam fu-*